

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1881-1882.

*Vergadering van Maandag, 20 Februari 1882,
des avonds ten half acht ure.*

Aan de orde is:

1°. Ballotage van kandidaten.

De **VOORZITTER** verzoekt den heeren Lange en van Geel het stembureau te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden aangenomen de heeren: Jhr. J. Ortt, 1e Luitenant der Artillerie; H. M. Werner, 1e Luitenant-adjudant der Cavalerie; P. de Wijs, 1e Luitenant-adjudant der Artillerie, allen te Amersfoort; F. A. van Braam Houckgeest, Kolonel-Commandant van het korps Mariniers; H. J. G. Mijnsen, Kapitein der schutterij; J. van Toorenenbergen, 2e Luitenant der Infanterie; C. J. Visser, Kapitein der Mariniers, allen te Amsterdam; J. J. Verwijnen, 2e Luitenant kwartiermeester, te Bergen op Zoom; H. C. E. J. Bonemeijer, 2e Luitenant der Infanterie; C. M. E. R. C. von Bose, 1e Luitenant der Infanterie; P. Giel, 2e Luitenant der Infanterie; O. H. J. M. de Suarz, 2e Luitenant der Infanterie; W. J. H. de Veer, 1e Luitenant der Artillerie, allen te Breda; F. C. C. Bloem, Kapitein der Infanterie; J. J. L. Geel, 1e Luitenant der Infanterie; W. D. Hubner, 1e Luitenant der Infanterie; H. J. Ketjen, 1e Luitenant der Schutterij; C. de Mooij, Officier van Gezondheid 1e klasse; J. C. Morren, 1e Luitenant der Infanterie; E. C. Okhuijzen, 2e Lui-

tenant der Infanterie; C. T. Ouwerling, 1e Luitenant der Infanterie; W. H. B. Stoof, 2e Luitenant der Infanterie, allen te Doesburg; J. H. van der Burg, 1e Luitenant der Infanterie; F. F. F. Fuhrhop, 2e Luitenant der Infanterie; D. C. A. Smit, 1e Luitenant der Infanterie, allen te Geertruidenberg; C. Bosch, 2e Luitenant der Artillerie; A. M. van der Lee, Kapitein der Artillerie; C. M. Polvliet, Majoor-Commandant der Schutterij, allen te Gorinchem; A. C. Bryce, 2e Luitenant der Infanterie; G. Prince Jr., 2e Luitenant der Schutterij; C. W. van de Velde, Kapitein der Schutterij, allen te Gouda; C. A. Bosch, Kapitein-Luitenant ter Zee; P. Heijning, Luitenant ter Zee 1e klasse; J. C. Koopman, 1e Luitenant der Infanterie; S. S. P. De Lang Evertsen, Kapitein der Infanterie; M. J. A. Masthoff, 2e Luitenant der Artillerie; J. B. Mulder, Luitenant ter Zee 2e klasse; P. W. Sachse, Luitenant ter Zee 2e klasse; K. A. Stakman Bosse, Kapitein-Luitenant ter Zee, allen te den Helder; A. Zijlstra, Kapitein der Infanterie, te Leeuwarden; E. J. De Bock, 2e Luitenant der Artillerie; H. W. Braakman, 1e Luitenant-Ingenieur; G. B. du Cellié Muller, 2e Luitenant der Artillerie; E. F. C. A. Henckens, Luit.-Kol. der Infanterie; H. B. Moll, 1e Luitenant der Artillerie; A. J. Schotman, 2e Luitenant der Infanterie, allen te Utrecht; G. E. H. W. Van Dam van Isselt, 1e Luitenant-Adjutant der Infanterie; H. G. C. Munnich, 2e Luitenant der Infanterie, beiden te Vlissingen; W. C. Nieuwenhuizen, Kapitein van den Generalen Staf; D. M. Kaakebeen, Kapitein der Infanterie; H. J. Holsboer, Kapitein der Infanterie; W. C. Schreijner, 2e Luitenant der Infanterie; A. A. Sonneveldt, 2e Luitenant der Infanterie, allen in Nederlandsch-Indië.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak en verleent hierop het woord aan den heer K. ELAND, tot het inleiden der discussie over de voordrachten:

Het gebruik der artillerie en der infanterie bij de verdediging der Nieuwe Hollandsche Waterlinie;

in 1880/81 gehouden door de Heeren A. L. W. Seyffardt en A. R. Kraijenhoff van de Leur.

De heer ELAND zegt:

M. H. Niet zonder aarzeling heb ik op mij genomen de discussiën voor heden avond in te leiden. De stof toch is zóó uitgebreid en zóó uitlokkend, dat men allicht gevaar loopt veel uitvoeriger te worden dan wenschelijk is, en zoodoende zóó lang aan het woord blijft, dat de tijd ontbreekt om ook anderen de gelegenheid te geven hunne meening te zeggen. Om dit kwaad te ontgaan zal ik mij in hoofdzaak bepalen tot het bespreken van twee punten, en wel:

- 1e. Over de waarde van verdedigingsstellingen in het voorterrein der Nederlandsche forten;
- 2e. over de inrichting der duurzame werken, ten einde de meeste partij te kunnen trekken van de artillerie en de infanterie bij de verdediging.

Ik zeide zoo even: *in hoofdzaak*, want een paar andere zaken wil ik ter loops ook nog aanroeren; met deze zal ik beginnen.

In de eerste plaats heeft het mijne aandacht getrokken, dat als onbetwistbaar schijnt te zijn aangenomen — door den heer S. — dat men op het terrein van de Houtensche vlakte het water op dezelfde diepte zal vinden als waarop de inundatie rechts en links staat. Is dit wel zoo zeker? Als men nagaat, dat het water in de duinen, blijkens de hier en daar gegraven putten, welke op betrekkelijk geringen afstand van elkander liggen, op verre na niet op gelijke hoogte staat, dan mag er mijns inziens wel twijfel rijzen omtrent deze zaak, omdat ook leemgrond dikwijls nog al weerstand biedt aan het doordringen van water.

Ten andere ben ik slechts matig ingenomen met het aangegeven voordeel, dat slechts enkele onzer werken muren hebben; volkomen deel ik de meening van den heer S., dat het in bres leggen daarvan een hoogst ongunstigen invloed uitoefent op het moreel van den verdediger; maar er bestaan toch, hoewel kostbare doch afdoende middelen om dat beschieten zeer moeilijk te maken, en wij missen daarentegen stormvrijheid na langdurige vorst. Zou spreker ook het afdoend middel willen mededeelen, dat, naar ik verneem, gevonden is om de grachten ijsvrij te houden, welke niet door een dam of een glacis aan 's vijands

oog zijn onttrokken? De stormvrijheid wordt door een bres slechts op één punt opgeheven, en hoeveel kan men niet doen, om ze onbruikbaar te maken, zonder dat de vijand dit in het minst kan beletten; bij een bevroren onbektelede gracht daarentegen moet groote waakzaamheid naar alle zijden plaats hebben en wordt bestorming op elk punt mogelijk. Ik weet zeer goed dat bekleedingsmuren kostbaar zijn en daarom bij natte grachten veelal achterwege blijven, doch dit een voordeel te noemen, is mij wel wat al te machtig.

Omtrent den aanval op werken, welke men alleen langs uiterwaarden kan naderen, ben ik minder gerust dan de heer S. mij voorkomt te zijn. Ik wijs daartoe op het beleg van Sluis in het einde der vorige eeuw; vindt men dat wel wat lang geleden, dan op het beleg van fort Wagner in den Amerikaanschen burgeroorlog, voor welk werk het terrein minstens even moeilijk was als onze uiterwaarden, en het gevaar voor onderloopen der loopgraven nog veel grooter; toch werd het geregeld beleg nagenoeg ten einde toe voortgezet.

Den heer Kr. meen ik te mogen opmerken, dat hij de door hem aanbevolen dammen vóór den Diefdijk vermoedelijk wel nimmer zal aanschouwen; ik voor mij vind dit geen nadeel. Indien wij niet in staat zouden zijn om verrassing of gewelddadige aanvallen over de inundatie op dit punt te beletten, dan zijn wij zulke breede onderwaterzettingen niet waard, onverschillig of zij ondoorwaadbaar zijn of niet.

Ik kom nu tot den eersten der hoofdschotels, dien ik aan de vergadering heden avond wenschte voor te zetten, n.l. de waarde van verdedigingsstellingen in het voorterrein *onzer* forten. Al dadelijk moet ik, tot voorkoming van misverstand, er op wijzen, dat ik bij hetgeen hier volgt Naarden buiten rekening laat en nadruk leg zoowel op *onze* forten, als op het woord *verdedigings*-stellingen. Waar de duurzame werken op de beheerschende punten in den omtrek liggen, zoodat men daaruit, over de dekkingen eener voorgelegen linie heen, den aanvaller kan zien en beschieten, of waar men eene belangrijke troepenmacht tot zijne beschikking heeft, daar springt het voordeel van dergelijke stellingen in het oog. Evenzoo acht ik het steeds, en dus ook bij ons, onver-

biddelijk noodzakelijk en ook voordeelig, om *voorposten*stellingen — verschanste waarnemingsposten — in het voorterrein te bezetten en, met behulp van het vuur der forten, zoo lang mogelijk vast te houden; doch dat is geen verdedigingsstelling.

Maar deze laatste gereed te maken en te bezetten, is in ons land niet overal zonder bedenking; de medaille heeft zeer bepaaldelijk eene keerzijde, ik zou haast zeggen, meer dan eene. Men zie slechts den toestand goed onder de oogen; men zal dan dadelijk bemerken, aan hoe tegenstrijdige eischen men zal moeten voldoen. Zooals de heer S. te recht opmerkte, is het terrein voor vele onzer werken zeer vlak en toch bedekt; om nu aan de artillerie de gelegenheid te verschaffen van hare vuurmonden — vooral van de beste — gebruik te maken, zal zij opruiming van de terreinbedekkingen vorderen, allermint tot 1000, liefst echter tot 1500 M. en verder. Aan dien eisch wordt toegegeven of niet. Doet men het niet, hoe zal zij dan kunnen medewerken tot verdediging der voorwaarts ingenomen stelling; want men houde wel in het oog — en de heer S. heeft hierop speciaal gewezen — dat voor die ondersteuning noodig is: uitzicht van de forten op de door den aanvaller te doorloopen terreinstrook, omdat het geschutvuur uit de werken niet, of althans hoogst moeilijk uit de voorgelegen stelling kan worden geleid. — Ruimt men wel op tot vóór de herhaaldelijk genoemde stelling in het voorterrein, dan rijzen weder andere bezwaren. Vooreerst moet de geheele stelling dan bestaan uit kunstmatige dekkingen; vluchtige verschansingen, hier en daar versterkt door een veldwerk, zoo mogelijk met inrichtingen van tijdelijken aard; of wel veldwerken alléén zullen in dat geval de eigenlijke verdedigingslinie moeten vormen; epaulementen voor reserves zullen niet ontbeerd kunnen worden, en evenmin gemeenschapsloopgraven zonder tal. Eene reuzentaak voorwaar, vooral in verband met de noodige opruiming; eene taak bovendien, die, goed ten einde gebracht, nog altijd niet tot gevolg heeft, dat de aftocht zeker en zonder kolossale verliezen zal kunnen plaats hebben. Of zal men dien ook door gedekte gemeenschapsloopgraven, met enkele rotten uit de flank doen plaats hebben?

Is alzoo eene dergelijke positie moeilijk goed te maken, eene

andere vraag is, hoeveel troepen voor eene duurzame bezetting noodig zullen zijn. Konden de grondslagen van den heer Kr. dienen, dan zou dit bezwaar gering zijn, doch naar mijne meening is die spreker in dit opzicht al bijzonder optimistisch gestemd; eene driedubbele macht is m. i. noodig om in waarheid aan verdediging te kunnen denken. Zoo beschouwe men eens aandachtig de kaart bij Houten; men zal dan zien, hoe weinig de duurzame werken kunnen bijdragen tot de verdediging eener vóór dat dorp gedachte stelling, met de beide vleugels aanleunende tegen de inundatie; hoe de terreinhindernissen daar schitteren door hare afwezigheid, zoodat alleen het ruime uitzicht den verdediger ten goede komt. Gemeten op het kaartje, dat de meesten mijner hoorders vermoedelijk bij zich hebben, is de stelling van Rijnsbrug tot Schonauwen ongeveer 4 K.M. lang; volgens algemeen aangenomen beginselen zou men in zulk eene stelling 16 bataljons tot krachtige verdediging behoeven. Al neemt men aan, dat de gunstige omstandigheden wettigen, om zich met de helft tevreden te stellen, dan nog verslindt alleen deze positie al de troepen, welke de heer Kr. noodig oordeelt voor de 2 á 3 maal langere lijn van Schonauwen tot voorbij het dorp de Bildt, ongerekend nog de omstandigheid, dat stilzwijgend de betwistbare stelling wordt aangenomen, alsof dezelfde troepen eene dergelijke stelling dagen achtereen bezet zouden kunnen houden.

Stel nu dat zulk eene positie niet vrijwillig wordt verlaten doch geforceerd wordt. Al dadelijk rijst dan de vraag, hoe de troepen door de defilés in den rug zullen komen. In elk geval zullen zij daarbij veel verliezen lijden en hun moreel niet weinig worden geschokt; er zijn zelfs militairen genoeg, die vreezen dat in een dergelijke omstandigheid de aanvaller eene poging zal doen om zich als het ware zoodanig met den aftrekkenden of vluchtenden verdediger te vermengen, dat de fortten niet op hen zullen kunnen vuren, zonder gevaar te loopen de eigen troepen neer te schieten, ten einde op die wijze tusschen en achter de duurzame werken te komen. In hoe verre hij daaruit voordeel zou trekken wensch ik thans in het midden te laten; doch men zal er toch rekening mede moeten houden; de geschiedenis leert immers, dat in een eersten aanloop soms voordeelen worden be-

reikt — bijv. ten zuiden van Parijs — die later niet dan met groote opofferingen verkregen kunnen worden.

De grens, welke ik mij zelven heb gesteld wat den tijd aangaat, maakt dat ik het zal laten bij deze aanstippen; ik hoop dat het voldoende zal zijn om, zoo niet te betoogen, dan toch te verklaren, waarom ik het positie nemen in het voorterrein in Nederland niet onvoorwaardelijk durf goed te keuren.

Geheel anders wordt de toestand, indien men van meet af aan stelling neemt in de tusschenruimten der forten. Al dadelijk spreekt het van zelve, dat men in dit geval geen strijd zal behoeven te voeren over de vraag, tot hoe ver men de opruimingen zal uitstrekken; het antwoord van allen zal zijn: zò ver als voor eene goede uitwerking noodig wordt geoordeeld. De arbeid wordt op die wijze zeer verminderd; het aantal noodige troepen zeer beperkt; om den terugtocht behoeft men zich niet te bekommeren; eindelijk komt mij eene actieve verdediging van zulk eene stelling veel beter uitvoerbaar voor dan van eene vòòr de forten.

Neemt men stelling tusschen de forten, dan verkrijgt men ééne linie, waarin men al zijne kracht concentreert; dit denkbeeld is zeker verre van nieuw, doch wordt vooral in den laatsten tijd weer krachtig voorgestaan, en ik wil gaarne erkennen, dat het over het geheel zeer mijne sympathie wegdraagt; ik acht de mogelijke verdediging op die wijze veel krachtiger dan in 2 of meer liniën achter elkander.

Deze opmerking zou mij van zelve brengen tot de bespreking der door den heer K. voorgestane linie bij Hilversum; aangezien ik mij echter vast heb voorgenomen, die niet te ontleden, wil ik deze taak overlaten aan mijn opvolger in dit debat, en overgaan tot het tweede onderwerp mijner voordracht: de *inrichting der forten*.

De heer S. merkt op, dat het gewicht van den 12 c.M. K.A. te groot is voor remisegeschut, dat over het doorgewoelde terrein van een sterk onder vuur gehouden werk moet worden vervoerd. Die opmerking deel ik ten volle, doch ik moet daarbij voegen, dat men in het buitenland over het geheel de remises bouwt onder de traversen waarnaast de stukken staan, welk

denkbeeld ik sedert jaren ook bij ons heb trachten ingang te doen vinden; voor een jaar of 3 wees ik er op, hoe de bekende schrijver over het beleg van *Straatsburg* (WAGNER) de meening uitdrukte, dat wallen met volle traversen alleen niet meer voldoen aan de eischen der kunst, doch vele gebouwen daaronder noodig zijn. Verder is genoeg bekend, dat in Duitschland de schuilplaatsen onder de traversen zóó breed worden genomen, dat men daarin gemakkelijk geschut kan bergen. Uit zulke remises moeten de kanonnen gewoonlijk over een oprit van 1 M. hoog en 4 M. lang worden gebracht om op de emplacementen te komen, doch die weg is gedekt door de vleugelmuren der remise en zal dus niet spoedig doorgewoeld zijn; de manschappen loopen eerst gevaar van getroffen te worden als het stuk genoegzaam op zijne plaats staat. Dit geldt alleen voor vóórfronten; niets belet om op zijfronten de vloeren der remises even hoog te maken als de emplacementen der stukken; hoogstens moet men het nadeel in den koop meenemen, dat het front een weinig langer moet worden, omdat de hooge remise-travers zooveel vuurlijn inneemt. Een handiger remise-vuurmond blijft daarom niet minder wenschelijk; maar de onhandige zal meer dienst kunnen doen; zelfs komt het mij niet eens onmogelijk voor, onder zulke remises eenige stalen 12 c.Ms. te brengen.

In hetgeen de heer Kr. (Blz. 209—211 van het verslag) aanvoert omtrent het gebruik der infanterie bij de eigenlijke fort-verdediging vind ik eenige opmerkingen, waarmede ik gaarne instem. In het algemeen kan men veilig beweren, dat bij den aanleg van de meeste forten wel wat weinig aan het gebruik der infanterie is gedacht; allen die borstweringen of gedeelten er van — en dit zijn er nog niet veel — waarvoor de artillerie bedankte, werden aan de infanterie toegewezen. Daarentegen vindt men in sommige andere landen als beginsel aangenomen, dat achter de geheele vuurlijn een infanterie-banket wordt opgeworpen; eerst bij de plaatsing van een stuk verwijderd men dit, doch hondt den grond in de nabijheid in depot, om terstond het banket te herstellen, indien het stuk wordt gedemonteerd of verplaatst. Vergis ik mij niet dan wordt die stelregel bij ons niet toegepast; naar mijne meening vooral hierom ten onrechte, wijl

ook een bedekte weg slechts zelden een onderdeel onzer werken uitmaakt. Het valt echter niet te ontkennen, dat het infanterievuur van de hoofdwallen niet *altijd* veel zal opleveren; te recht wijst de heer K. op de moeilijkheid om dit steeds te onderhouden; ik voeg daarbij dat de oorlogsondervinding zeer scherp aan het licht heeft gebracht, dat zulk vuur steeds te hoog wordt gericht. Nu wil de heer Kr. een gedeelte der infanterie uit het werk nemen, zijwaarts en achter het fort opstellen, en van daar, door aanhoudende salvo's en door indirect vuur, 's vijands werkers en batterijbedieningen treffen. Ik hecht hieraan weinig waarde; waarom, zal ik voorloopig in het midden laten, in de hoop dat een volgende spreker dat vuur tot onderwerp zal kiezen, doch in elk geval zal men mij wel toegeven, dat het tegen bewegende doelen en 's nachts volstrekt geen uitwerking belooft. Daarom zou ik voor elk werk een bedekten weg willen, waarin de infanterie zich steeds — dus ook bij forten in de inundatie — kon opstellen, om een bestrijkend vuur te geven in elke gewilde richting; vreest men voor hun moreel, doordien de terngtocht lastig is, dan make men een of meer gemetselde blokhuizen in den bedekten weg, waarin ze tijdelijk eene schuilplaats kan vinden. Mag men den zoo even genoemden WAGNER op zijn woord gelooven, dan is dit het eenige, doch tevens afdoende middel, om den nachtelijken voortgang van den sappenarbeid, althans de gezwinde sappen, gevoelig te vertragen of zelfs te beletten.

Maar er is meer. Een geregeld beleg is tegenover wellicht al onze forten een uiterst moeilijke onderneming; wij moeten ons dus vooral voorbereiden op verrassende en gewelddadige aanvallen, hetzij te land, hetzij over het ijs, hetzij eindelijk met schuiten. Heeft men nu een bedekten weg, dan plaatst men daarin de posten, indien de vijand belet ze vooruit te schuiven, een maatregel, bij de discussien in Januari van het vorige jaar ook reeds voorgestaan, en die natuurlijk belangrijk kan meewerken om verrassingen te bemoeilijken. Door den bedekten weg, of liever door een daarbij behoorend glacis of borstwering, verkrijgt men verder een dam, welke eene eventueele inundatie buiten het fort van de grachten scheidt, en die het den aan-

valler onmogelijk maakt, op schaatsen of in schuiten rechtstreeks het buitentalud van het werk te bereiken, een voordeel dat evenmin gering moet worden geacht. Eindelijk zal een borstwering of glacis in den regel de gracht veel beter maskeeren dan houtgewas, en het ijsvrij maken dus gemakkelijker uitvoerbaar doen zijn. Men bedenke verder, dat een glacis onmiddellijk na de opwerping het maske vormt, en houtgewas steeds minder zeker is en vooral bij winterdag schrale resultaten zou kunnen opleveren.

Nu weet ik zeer goed, dat ook nog wel andere maatregelen genomen kunnen worden om zulke aanvallen bezwaarlijk te maken, bijv. hindernissen van allerlei aard; doch behalve dat deze bovendien kunnen worden aangebracht, blijft het voordeel, dat het glacis met bedekten weg oplevert tot uitmuntende plaatsing van infanterie, hierdoor volkomen onaangetast.

Er is nog een punt, waarop ik de aandacht meen te mogen vestigen bij de bespreking van de inrichting onzer forten, namelijk op reduits. Deze werken zijn door de h.h. S. en Kr. nauwelijks genoemd, en toch zijn zij naar mijne meening van groot gewicht. Met een enkel woord wil ik te kennen geven, dat ik ze beschouw als eene assurance tegen verrassende en zelfs tegen gewelddadige aanvallen, vooral op werken, waarvan de grachten met de omliggende inundatie één geheel uitmaken; want de vijand zal zich wel tweemaal bedenken, eer hij zulk een aanval onderneemt tegen een fort, waarvan hij wellicht wel de buitenkruin kan bereiken, maar door het vuur van boven uit het reduit wordt tegengehouden in zijn verder doordringen, terwijl de bezetting van dat gebouw hem belet zich in de keel uit te breiden en den verdediger bovendien de gelegenheid laat, reserves in het fort te werpen, die den aanvaller in getalsterkte, in gemakkelijk gebruik zijner wapens, kortom in alles, overtreffen. Waarlijk, de toestand van zulk eene verrassende of stormcolonne, vermoedelijk afgesneden van elke gemeenschap naar achteren, is niet benijdenswaardig; zij gaat een zekeren dood of gevangenschap te gemoet.

Men zal mij mogelijk het woord van den Pruisischen Overste MÜLLER tegenwerpen: „Reduits sind unmöglich”, maar met allen

eerbied voor dien bekwamen schrijver meen ik te kunnen bewijzen, dat hij zich vergist; tegenover hem kan ik daarenboven het gezag van een Brialmont, een Wagner en een v. Brunner plaatsen. Deze zaak verder uit te werken, zou mij te ver voeren, en ik stap er dus van af.

Hiermede zou ik mijne taak als geëindigd kunnen beschouwen, maar ik hoop dat de vergadering mij nog een oogenblik gehoor zal willen verleen en voor eene algemeene opmerking. Aan het slot zijner voordracht riep de heer S. uit: „Onze artillerie „waakzaam en gereed bij hare vuurmonden, die in vredetijd reeds „zooveel doenlijk op hunne plaats moeten staan; onze infanterie „steeds met de genietroepen bezig met de schop en gereed met „het geweer, alles zooveel mogelijk in vredetijd voorbereid en „geregeld, en dan kome wie wil: de Nieuwe Hollandsche Wa- „terlinie zal onder die omstandigheden onneembaar blijken te „zijn.” In die ontboezeming is veel waars, maar men legge daarbij vooral den nadruk op de voorbereiding en regeling in vredetijd. Nu moeten wij met dankbaarheid erkennen, dat in die richting reeds zeer veel is gedaan en nog steeds wordt ver- richt; doch ik hoop dat men daarmede nog veel verder zal gaan. Er is wel eens gezegd, en m. i. terecht, dat Nederland zich tot in het oneindige kan verdedigen, indien het slechts de eerste 14 dagen stand houdt, en ons eerstvolgend streven moet om die reden daarheen gericht zijn, dat we vooral op die eerste dagen het oog gevestigd houden. Daarom geen blindeeringhout aanschaffen voor schuilplaatsen, nissen, wachthuizen en dergelijke granaatvrije dekkingen; het opslaan dier gebouwen zal ons tijd kosten, dien wij beter kunnen gebruiken aan opruiming in het voorterrein aan versterking van tusschenruimten der forten; gemetselde of betongebouwen behooren daarvoor in de plaats te treden. Daarom geen linie van vluchtige of veldwerken op eenige kilometers voor Naarden: heeft die stelling eigenschappen welke haar onmisbaar doen zijn, dan bouwe men daar forten, waardoor het doel met veel minder troepen en veel beter bereikt wordt. Maar bovenal behooren wij te zorgen voor eene voldoende macht die, vrij van forten en liniën, zich geheel kan wijden aan de

zware taak om den aanvaller, van waar hij ook moge komen, zoo lang mogelijk tegen te houden. In de eerste plaats dus een veldleger, dat zich desgevorderd geheel kan opofferen; maar tegelijk bruikbare troepen en in voldoende aantal, om de passieve linie onder alle omstandigheden behoorlijk te kunnen verdedigen.

Wat er na den terugtocht op de N. H. Waterlinie van het veldleger overblijft, worde in de hand van den opperbevelhebber gelaten voor offensieve handelingen; daartoe vaste uitgangspunten aan te nemen en die te versterken, zou ik zeer verkeerd achten; de aanvaller moet steeds verrast kunnen worden door handelingen onzerzijds, waartegen hij geen maatregelen kan treffen.

Deze toestand nu is op verre na nog niet aanwezig; de heer Kr. behoeft zich waarlijk niet ongerust te maken over ons *te veel* aan troepen voor eene passieve verdediging. Zelfs al zouden wij geen man verliezen bij onze pogingen om 's vijands opmarsch naar de N. H. Waterlinie te vertragen, dan nog zullen wij, vooral in de eerste dagen na het terugtrekken in de linie, niets te veel hebben om die behoorlijk te bewaken en te verdedigen. Juist in die dagen zal de vijand, wetende hoe zeer zijne taak met elken dag vertraging verzwaart, alles in het werk stellen, en zelfs niet tegen zeer aanzienlijke verliezen opzien, om zich hier of daar een weg te banen; alleen met sterk bezette en goed voorbereide positiën zullen wij de kans hebben, hem voor zulke ondernemingen zwaar te doen boeten. De infanterie zal daarbij weder de hoofdrol moeten spelen, doch krachtig gesteund kunnen worden door de vestingartillerie; dat die samenwerking in deze vereeniging door de hier besproken voordrachten aan de orde is gesteld, is zeer verblijdend; moge dit strekken tot blijvende bestudeering van het zoo belangrijk vraagstuk.

Hierna geeft de Voorzitter het woord aan den heer W. B. J. Duijcker.

De heer Duijcker zegt:

Mijne Heeren! Na de zooeven gehoorde algemeene beschou-

wingen omtrent de belangrijke voordrachten van de H.H. Seijffardt en Kraijenhoff, beiden betrekkelijk een zelfde onderwerp, de verdediging der N. H. Waterlinie, in laatstvorigen winter alhier gehouden, zij het mij vergund tot een gedetailleerde bespreking van een bepaald gedeelte van dat onderwerp over te gaan.

Als infanterieofficier wend ik mij daartoe bij voorkeur tot de lezing van den Hr. Kraijenhoff.

Deze geachte spreker heeft daarbij zijne denkbeelden ontwikkeld omtrent het gebruik van de *Infanterie* bij de verdediging dier linie. Als zoodanig heeft hij geschetst wat, naar zijn gevoelen, door genoemd wapen zoowel *voor*, *in* als *achter* de linie moet gedaan worden. Wat den werkkring vóór de linie betreft, heeft hij getracht ons te overtuigen van het wenschelijke, om een vrij aanzienlijke troepenmacht voorwaarts van *Naarden* te vereenigen, en is door hem behandeld de taak aan de infanterie weggelegd bij verdediging van het voorgelegen terrein der forten bij *Utrecht* en van de positie *Honswijk-Everdingen*.

In voldoening aan een vereerend verzoek van het bestuur dezer vereeniging, wensch ik in een nadere beschouwing te treden over de maatregelen, door den heer Kraijenhoff opzichtsens het gebruik van troepen van het veldleger op het voorterrein van *Naarden* aangeprezen; een onderwerp dat in die belangrijke voordracht voorzeker geen nevenzaak is te noemen. Met een gebruik dier troepen aldaar, als door hem voorgesteld, draagt de verdediging der N. H. Waterlinie geen zuiver passief karakter meer, doch beoogt men van uit genoemd punt bij gunstigen stand van zaken, na het weerstaan van den eersten vijandelijken aandrang, tot den aanval over te gaan.

Dit onderwerp raakt dus voor ons een hoofdzaak aan. Iedereen deelt voorzeker het geuit gevoelen, dat een zuiver passieve verdediging, door ons te voeren, wel het oogenblik van ondergang kan verschuiven, doch geen duurzaam heil kan aanbrengen en dit laatste alleen door een offensief optreden is te bekomen. Evenwel omtrent de wijze waarop dit zal kunnen geschieden loopen de gevoelens zeer uiteen.

De Hr. Kraijenhoff heeft in zijne voordracht, bij de bespre-

king van den werkkring onzer infanterie voorwaarts van *Naarden*, een schets gegeven, hoe naar zijne denkbeelden dat gewenscht offensief mogelijk zou wezen. Laat ons nagaan in hoever wij ons met zijne denkbeelden kunnen vereenigen.

De legerplaats bij *Naarden* waaruit dat offensief zal moeten geschieden, wordt niet door duurzame verdedingsmiddelen, maar slechts door werken van vluchtigen aard versterkt.

Wanneer, zooals in deze ten grondslag ligt, het veldleger wegens overmacht des vijands is *gedwongen* in de N. H. Waterlinie te wijken, zal *aanvankelijk* van zoodanig offensief handelen uit genoemde stelling geen sprake kunnen zijn. Dit wordt eerst mogelijk wanneer men door het optreden der schutterijen, voldoende troepen aldaar kan vereenigen, om met behoorlijk geëvenredigde macht den vijand in het vrije veld te kunnen opzoeken. Doch belooft dit, plaats hebbende van uit die legerplaats, vele kansen op oorlogsgeluk, dan ligt het ook voor de hand, dat de aanvankelijk overmachtige vijand wel alles in het werk zal stellen, om die positie zoo mogelijk aanstonds bij zijn verschijnen daarvoor, te doen vallen. Immers hoe langer hij daarmee wacht, des te meer groeien onze krachten aldaar aan, en des te ruimer gelegenheid bestaat er voor ons om de stelling te versterken en dus hare verovering moeilijker te maken.

Om die reden hebben we alzoo in de eerste plaats na te gaan, op welke kracht van tegenweer *onmiddelijk* na onzen terugtocht in de N. H. Waterlinie mag gerekend worden. Die kracht ontleent zich natuurlijk zoowel uit de hoeveelheid geregelde troepen dáár dan aanwezig, als uit de sterkte der stelling, welke door die troepen tot dekking van de achtergelegen legerplaats kunnen worden ingenomen.

De beantwoording der vraag op hoeveel geregelde troepen men dan te dier plaatse kan rekenen is zeer lastig. Zij zal vooral van twee zaken afhangen, zijnde òn van den steun, dien het leger van de schutterij zal bekomen, òn van de omstandigheid of men ook troepen ter bewaking en verdediging der Hollandsche kusten hebbe af te zonderen.

Wat den steun der schutterij aangaat, mag deze bij haren *bestaanden* toestand, volgens vrij algemeen gevoelen, aanvanke-

lijk als zeer gering worden beschouwd. Bij dien toestand, welke voor alle versterkte punten een bezetting uitsluitend van het leger noodig maakt, kan van het bedoelde offensief optreden geen sprake zijn. De Hr. Kraijenhoff zal mij zulks wel gaarne willen toegeven. Liever wil ik dan ook zijne lezing beschouwen als bezielde met de gedachte aan een *verbeterde* schutterijwet. Moeielijk wordt het dan echter naar cijfers te werken. Wat toch zal die verbeterde wet ons aanbrengen, en wanneer zal men er op mogen rekenen haar vruchten ten volle te kunnen plukken?

Na het aannemen eener wet als die nu voorgedragen, moeten nog vijf volle jaren verloop, voor en aler dit laatste het geval is. En hoe lang zal dus op dien zoo zeer gewenschten steun der schutterij nog door het leger kunnen gewacht worden, wanneer dat wetsontwerp eens werd verworpen en dus wederom tot de bewerking van een nieuw project moet worden overgegaan? Alhoewel niet alle bepalingen der voorgedragen wet algemeene instemming vinden, neem ik dus voor de beoordeeling der lezing van den heer Kraijenhoff geen voor hem ongunstig standpunt in, door mijne cijferberekening van beschikbare troepen op de *aanneming* dier wet te gronden.

Welke is dan de steun, die van de schutterij na een vijfjarige werking der wet is te verwachten?

Aan die schutterij, *zonder* hulp van het leger, van den beginne aan de verdediging onzer versterkte punten toe te vertrouwen, hierop mag ook volgens eigen verklaring van de ontwerpers der wet, niet gerekend worden. Blijkens de vroeger door Z. E. den Min. v. O. gegeven inlichtingen, zouden reeds dadelijk bij oorlogsgevaar 9 bataljons infanterie uit het leger voor bezetting dier versterkingen moeten worden afgezonderd. Evenwel *hoopt* men dan die bataljons spoedig geheel door schutterijafdeelingen te kunnen vervangen, en ze zoodoende weer voor het veldleger vrij te krijgen.

Velen betwijfelen echter of het raadzaam zal zijn een zoo gewichtige taak, als die der verdediging van de versterkingen onzer N. H. Waterlinie, uitsluitend aan schutterij op te dragen. Zij beweren dat, welke verwachtingen men zich ook omtrent

de voordeelen van het wetsontwerp moge voorspiegelen, de schut-
terafdeelingen vooral wegens onvoldoende discipline en onge-
noegzame geoefendheid van 't kader, en niet 't minst van 't
officierskader, aan zoo'n opdracht, zonder hulp van het leger,
te kort zouden schieten. Anderen gaan nog verder en vermee-
nen dat de schutterij op grond dier onvoldoendheid *in het geheel*
niet voor die taak mag gebruikt worden.

Laat ons in deze den gulden middenweg volgen en aannemen
dat de aanvankelijk voor bezettingstroepen aangegeven afdeelin-
gen van het leger, *dadelijk* hulp krijgen van de schutterij en
deze gaandeweg opleiden om hare taak geheel over te nemen;
edoch dat hiermede geruime tijd zal verloopen, en dus op eene
versterking der troepenmacht te Naarden door bezettingstroepen
uit het leger genomen, *vooreerst* niet valt te rekenen.

Zooals reeds straks werd gezegd zal behalve van eventueelen
steun der schutterij, de grootte van de geregelde troepenmacht
te Naarden aanwezig; veel afhangen van de omstandigheid of
men ook troepen ter bewaking van de Hollandsche kust hebbe
af te zonderen. En wanneer dan sprake is van een *normale* rol door
de infanterie bij de verdediging der N. H. Waterlinie te vervullen,
doet men, naar mijn bescheiden oordeel, beter met de noodzake-
lijkheid dier bewaking rekening te houden, dan haar, zooals
door den heer Kraijenhoff is geschied, op den achtergrond te
schuiven.

De naburige mogendheden, die groote overmacht tegen ge-
noemde linie kunnen doen oprukken, beschikken ook over ma-
ritieme middelen, die de onze overtreffen. Een oorlog met een
hunner doet dan ook gevaar voor een landing op onze kusten
ontstaan, en al moge nu, wegens de meerdere voorbereiding
daarvoor noodig, in vergelijk met een aanval te land, zoo'n
landing eerst later dan deze aanval kunnen geschieden, niette-
min komt het verkeerd voor dan niet aanstonds de noodige
troepen tot kustbewaking af te zonderen. Deze toch zal voor-
zeker beter geschieden door troepen, welke daar reeds eenigen
tijd vertoefd, en dus met de hun aangewezen terreinstrook be-
kend zijn, dan door afdeelingen, die op het laatste oogenblik
overhaast derwaarts zijn gebracht.

Na deze inleiding doe ik de vraag: op hoeveel geregelde troepen zal men voor een *eerste* verdediging der offensief stelling Naarden kunnen rekenen?

De hr. Kraijenhoff zondert bij het begin der vijandelikheden 12 Bat. af voor bezetting der verschillende sterkten, waarvan 8 voor de N. H. Waterlinie. Na het teruggaan op deze linie bestemt hij van het veldleger 6 bat. tot verdediging van het voorgelegen terrein bij Utrecht, 1 bat. tot verdediging van het voorgelegen terrein in de positie Hornwijk-Everdingen en 6 bat. tot observatiedienst achter de geheele linie. Van het overschietende (zijnde 20 batt.) vermeen ik nu in de eerste plaats een volledige divisie (12 batt.) voor kustbewaking te moeten afzonderen — een becijfering, naar veler oordeel, slechts dan voldoende, wanneer ook daarbij weer op steun der schutterij mag gerekend worden.

Blijft dan nog over te voorzien in de aanvulling der verliezen door het veldleger geleden. Dienaangaande zegt de M. v. O. in zijne toelichting op Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting, jaar 1881, het navolgende:

„Vermoedelijk zullen de verliezen bij vele onderdeelen van „het veldleger binnen kort zoo aanzienlijk zijn, dat die troepen „min of meer worden opgelost en ontbonden. Bij het stelsel „van geen troepen tot aanvulling achter te houden, kan hun „aanvulling niet gaandeweg geschieden, doch moeten de troepen- „afdeelingen van het gevechtsterrein teruggenomen en in ver- „zamelplaatsen vereenigd worden, om er nieuwe onderdeelen „op complete sterkte te vormen.”

Zooals reeds vroeger werd betoogd is te verwachten, dat de afdeelingen van het leger aanvankelijk voor bezettingstroepen afgezonderd, geruimen tijd die taak zullen moeten blijven waarnemen, alvorens aan hun *geheele* aflossing door schutterij — zoo die al raadzaam is — mag gedacht worden. Van *die* zijde mag dus vooreerst geenszins op hulp tot aanvulling dier spoedig te verwachten aanzienlijke verliezen gerekend worden. Dit laatste zal dus door de overgebleven 8 bat. moeten geschieden, die vermoedelijk dan ook weldra alleen voor die taak geheel zullen zijn verbruikt.

Volgens deze berekening zou ik dus zelfs in het gunstige geval van geen troepen tot kustbewaking te moeten afzonderen, nog slechts op een 12tal bat., zijnde de macht aanvankelijk voor die bewaking uitgetrokken, voor verdediging van het voorterrein te *Naarden* mogen rekenen.

En tegenover de nu wellicht door den hr. Kraijenhoff te maken tegenwerping: „op die macht heb ik gerekend, ik zelf heb in mijn lezing erkend, dat bij een gelijktijdige bedreiging ter zee niemand een meer lijdelijke, dan de voorgestelde verdediging zal afkeuren”, tegenover die tegenwerping zeg ik vooreerst: dan heeft uwe lezing op een *abnormaal* geval betrekking en mag dus niet tot opschrift dragen: Het gebruik van de infanterie bij de verdediging der N. H. Waterlinie;

en ten anderen:

ik dacht U den steun onzer hervormde schutterijen toe, een steun, die U in het meest gunstige geval eerst 6 jaren na uwe lezing geheel kan geworden, — zondert gij nu van uwe beschikbare troepenmacht ook bezettingen af voor de stelling van *Amsterdam*, voor de forten bij *IJmuiden* en aan den *Nieuwen Maasmond*, voor een positie bij *Willemsdorp* en de mogelijk nog te maken sperforten, van welke versterkingen bij de verdere uitvoering der vestingwet in dien tijd wellicht meerdere kunnen gereed komen.

Met wijziging van het opschrift der lezing kan het echter zijn nut hebben na te gaan in hoever werkelijk bij een beschikbare macht van 16 bataljons en 6 compagnien bezettingscorpsen, een gebruik dier troepen te *Naarden*, als door den hr. Kraijenhoff voorgesteld, gewettigd is.

Ter beoordeeling daarvan dienen wij eerst het voorgelegen terrein dier vesting nader te beschouwen.

Op circa 2500 M. voorwaarts der vesting bevindt zich het zoogenaamd Offensief, juister genoemd de opnamestelling van *Naarden*. Zij bestaat uit een gesloten lunet met bomvrij logies, in verbinding links met een onbeteekend veldwerk, rechts met twee veldwerken voorwaarts van *Bussum*, en een aan den *Koedijk*, zoomede met de batterijen aan de *Karnemelksloot* gelegen. *Bussum*

het aangewezen terugtochtspunt zijnde voor troepenafdeelingen, die van het voorterrein van *Naarden* achter de waterlinie wijken, is die positie als opnamestelling voor troepen, van de *Grebbe* in genoemde richting terugtrekkende, niet zonder beteekenis. Echter brengt het hooggelegen boschrijk terrein op den linker vleugel der stelling mede, dat een doordringen tot den rug der positie zeer goed mogelijk is. Zou men dit laatste willen te keer gaan, dan diene het terrein tusschen den straatweg *Utrecht—Naarden* en de *Zuiderzee* ook verdedigd te worden, en komt men er dan van zelf toe den hoogterand westwaarts van *Huizen*, *Blaricum* en *Laren* te bezetten, d. i. een lijn op ruim $\frac{3}{4}$ uur van de vesting gelegen.

Evenwel op grond dat de hoogten tusschen *Larenberg* en het snijpunt van den *Craailoschen weg* met de spoorbaan, de werken van het offensief domineeren, moeten dan uit den aard der zaak ook die hoogten bezet worden. Doch deze stelling heeft behalve hare groote uitgebreid, nog het nadeel van op hare beurt door artillerie op den *Trompenberg* in positie gekomen, zeer onder vuur te zijn; bovendien dringt de vijand westwaarts van de spoorbaan door, dan wordt men wel verplicht de ingenomen stelling te verlaten, wil men geen gevaar loopen van zijn terugtochtspunt, *Bussum* te worden afgesneden. Blijkbaar moet genoemde positie zich dus nog meer westwaarts uitstrekken.

Alsdan komt men er van zelf toe ook *Hilversum* te bezetten, waardoor men tevens het gewichtige ontmoetingspunt der spoorwegen, Z. O. waarts daarvan, in bezit houdt. Maar wil men dan verder *Hilversum* aan geen omvattenden aanval blootstellen, dan moet ook het overige der positie meer naar voren worden gebracht, en zoo komt men er toe een stelling te bezetten, als die door den hr. Kraijenhoff aangegeven, waarvan de 1e linie zich gemiddeld op $1\frac{1}{2}$ uur afstand van *Naarden* bevindt.

Het drassige terrein, vóór beide vleugels dier stelling gelegen, maakt, dat de feitelijk te verdedigen terreinstrook merkbaar kleiner is dan de positie op de meer achterwaarts gelegen hoogtenrij. Deze laatste heeft bovendien nog het nadeel van op vele plaatsen een meer gedekte nadering mogelijk te maken, al zou daarin misschien door tijdige opruiming van houtgewas

veel verholpen kunnen worden; ook mag niet over het hoofd worden gezien, dat op de hoogten oostwaarts van *Laren* en die bij *Blaricum*, vrij goede artilleriestellingen voor den aanvaller worden aangetroffen.

Daarentegen mag voor de positie, door den heer Krayenhoff voorgestaan, het volgende niet onvermeld blijven.

De stelling ligt te ver van de vesting verwijderd, om bij hare verdediging op steun van artillerie daaruit te mogen rekenen.

De *Hooge Dijk* doet haar naam eer aan. Haar kruin ligt gemiddeld op $+ 3,10$, terwijl de Polder westwaarts daarvan op $+ 0,35$ tot $+ 3,14$ is gelegen, het zomerpeil van het terrein oostwaarts slechts $- 0,36$ is. Achter de kruin loopt een vrij breede, goed bruikbare weg, gelegen op $+ 2,20$, op de westelijke helling over zijn geheele lengte door woningen en hofsteden begrensd. In één woord, het is een uitstekende aanvalsrichting voor den vijand en verzekert dezen bovendien een domineerende stelling over een groot deel van het vlak 11—f. Die dijk is dan ook voor de positie, door den Hr. Krayenhoff voorgesteld, een factor van groot nadeel, zoowel bij een onmiddellijken aanval, als bij een later geregeld beleg daartegen te ondernemen.

Verder wordt door mij niet goed begrepen, op welke wijze de loopgraaf *fg* door de drassige polder kan gemaakt worden. Al zou men die door aanvoering van grond willen bekomen, dan blijft niettemin ter plaatse het bezwaar bestaan, dat die op te werpen borstwering door tal van slooten wordt doorsneden. Ook is mij niet goed duidelijk, op welke wijze aan daar opgestelde afdeelingen steeds een goede terugtocht is verzekerd.

Aan de versterking van den rechtersvleugel der stelling wordt bijzondere zorg besteed. Dit is zeer natuurlijk, gelet op het groote gewicht van dit punt, zoo tot behoud van de voorwaarts van *Hilversum* gelegen splitsing der spoorbaan, als wegens dekking van een terugtocht op *Bussum*. Het is wijders ook daarom raadzaam, wijl het voorgelegen boschrijk terrein en de twee holle wegen, van daar op de stelling loopende, een gunstige aanvalsrichting vormen.

Al hebben de vleugels der 1^e linie ook veel steun in het

voorgelegen drassig terrein, toch blijft de te verdedigen strook vrij lang. Wordt die linie op den rechtervleugel of in 't midden doorgebroken, zoo vinden de wijkende troepen steun in de besproken opname-stelling bij *Bussum*. Hoe echter, wanneer de vijand de stelling op het gedeelte 11—f forceert en tot de dorpen *Laren* en *Blaricum* en het boschrijke gedeelte tusschen den straatweg *Utrecht—Naarden* en de *Zuiderzee* doordringt? De bezetting van rechtervleugel en midden zal dan onmiddellijk de stelling moeten verlaten, wil haar terugtocht op *Bussum* niet in gevaar komen. Dit bezwaar is blijkbaar door den hr. Krayenhoff zelf ingezien, getuige zijn tweede omvattende artilleriestelling *klmn*, verbonden door infanterie-loopgraven, die in zoo'n geval vermoedelijk door de algemeene reserve zouden worden bezet. (1) Maar zou hij werkelijk meenen, dat zelfs wanneer men die reserve in haar geheel (3 Bat.) daarvoor benutte, die macht voldoende zal wezen, om den vijand verder tegen te houden?

Ligt het in de bedoeling een aanval op die stelling te wagen, dan zal die aanval waarschijnlijk onmiddellijk na 's vijands verschijning voor de stelling worden ondernomen. Deze is dus vermoedelijk nog maar ten halve bevestigd, de terugtrekkende troepen zijn mogelijk eenigszins gedemoraliseerd, terwijl de vijand op deze wellicht een groote overmacht heeft. Stelt de vijand den aanval uit, dan gaan deze voordeelen voor hem grootendeels verloren. Eén van beide zaken zal zich dus waarschijnlijk voordoen: of de tegenpartij wijdt zijne aandacht meer elders, en zondert tegen de stelling bij *Naarden* slechts zooveel macht af, om de daar verzamelde troepen in bedwang te houden; die macht begint dan onmiddellijk met een tegenlinie te maken, d. i.: sluit de stelling in, en deze zal dan ook later vermoedelijk niet meer worden aangevallen; — of de vijand wenscht zich van het voorterrein van *Naarden* meester te maken, en gaat aldaar zoo spoedig mogelijk tot den aanval over.

Men moet veronderstellen, dat hij in dat geval groote overmacht heeft. En wat zal, aangenomen, dat de linie wordt doorgebroken, een algemeene reserve van 3 Bat. daartegen vermogen? En hoe dan, wanneer een gelijktijdige aanval op beide vleugels

geschiedt, en de algemeene reserve zich mitsdien heeft te splitsen?

Wegens het gemis eener voldoende reserve is dus aan te nemen, dat de stelling, op één punt doorgebroken, vermoedelijk geheel verloren zal zijn. Immers voor verdere verdediging dan op steun door rugvuur uit de 1e linie te rekenen, zou voorbarig wezen, aangezien zeer te betwijfelen valt, of dan reeds de gewenschte granaatvrije dekkingen in de infanterie-schansen en de blokhuizen in de loopgraven gereed zullen zijn.

Alzoo blijft de vraag over, in hoever de 1^e linie sterk genoeg zal zijn om dat gevaar van doorbreking te voorkomen.

Bij de oplossing dier vraag heeft men vooral twee punten te overwegen:

1°. in hoever zal de beoogde stelling gereed zijn op het vermoedelijke oogenblik, dat de vijand daarvoor zal verschijnen;

2°. welke weerstand kan daarin bij een beschikbare macht van 70 Comp. worden geboden.

Voor het eerste punt hebben wij na te gaan, welke der voorgenomen werkzaamheden waarschijnlijk op dat tijdstip kunnen gereed zijn.

Tot de werkzaamheden, noodig tot het opwerpen eener stelling, als die door den Hr. Krayenhoff gewenscht, zijn te rekenen:

In de 1^e linie:

het maken van 7 artillerie-schansen (*a—g*) en dat van 12 infanterie-schansen, de laatsten elk voor 1 Comp. bestemd, allen met reduits en granaatvrij onderkomen voorzien;

het aanleggen van loopgraven over eene lengte van ruim 24000 M. (de gewenschte dekkingen vóór deze blijven nog onbesproken);

het aanvoeren van grond tot het opwerpen van circa 4500 M. loopgraaf op het vak *fg*;

het vervaardigen van granaatvrij onderkomen voor de bezetting der loopgraven;

het gedeeltelijk opruimen van het voorterrein; en

het maken van geschikte gedekte opstellingen voor de bijzondere reserven der verdedigingsvakken;

In de 2^e linie:

het maken van 6 artillerie-schansen ($k-n$);
 het aanleggen van ongeveer 8000 M. loopgraven;
 het gedeeltelijk opruimen van het voorterrein;

Verder de bewapening der batterijen. Omtrent den arbeid hieraan verbonden, is in deze moeielijk een oordeel te vellen, dewijl uit de lezing van den Hr. Krayenhoff niet blijkt, hoeveel stukken geschut voor die batterijen moeten worden uitgetrokken, en voor welk aantal daarvan op de artillerie der terugtrekkende troepen van het veldleger wordt gerekend.

Eindelijk het in staat van tegenweer brengen der stelling van *Bussum* en der vesting *Naarden*. Verkeerd toch komt het voor, dit voorloopig grootendeels achterwege te laten, rekenende op tijdwinst bij de verdediging der voorgeschoven positie. Immers wordt deze geforceerd, zoo heeft de vijand dadelijk op de hoogten, westelijk van *Huizen* en *Laren*, een uitmuntende stelling voor zijne aanvalsbatterijen, vanwaar dus verdere arbeid in genoemde positie en vesting zeer bemoeielijkt kan worden.

En dat bij bedoeld in staat van tegenweer brengen, alsook bij de gedeeltelijke opruiming van het voorterrein, vooral op het vak tusschen den straatweg *Utrecht—Naarden* en de *Zuiderzee*, veel handenarbeid zal gevorderd worden, is te verwachten.

Vele nu van alle bovenomschreven werkzaamheden zullen den uitgetrokken infanterie-bezettingstroepen geheel ten deel vallen, of hun hulp als handlangers van artillerie en genie eischen. Hoe nu de Hr. Krayenhoff zich een illusie kan maken, dat 6 Comp. zulks in 10 dagen tijd zullen kunnen volbrengen, wordt door mij niet goed begrepen, ook al wordt de vooruitgeschoven stelling aanvankelijk slechts volgens de beginselen van de veldversterkingskunst opgeworpen. Daarbij veel op hulp van burgerwerklieden te rekenen, kan wellicht voorbarig zijn, althans voorzoover die uit *Naarden* moeten komen. Bij de mogelijkheid toch van een spoedig bombardement, waaraan die vesting kan blootstaan, en het gemis van bomvrij onderkomen voor hare bevolking, zal het waarschijnlijk oordeelkundig wezen, deze grootendeels de plaats te doen verlaten, en zal dan lichtelijk door het mannelijk deel daarvan in de eerste dagen meer aan

behoud van eigen goed en have, dan aan te maken versterkingen worden gedacht.

Opzichtens het tweede punt, den weerstand in de linie te bieden, zij het navolgende opgemerkt:

De Hr. Krayenhoff verdeelt die linie, wat hare bezetting aangaat, in 6 groepen, elk gemiddeld 2 K. M. lang, met één Battⁿ. tot bezetting en één Batⁿ. tot reserve.

Verder 1 Battⁿ. voor het vak *fg* en 3 Batⁿs. algemeene reserve.

Van de aanvankelijke 6 Comp. bezettingstroepen verspreidt hij er drie in de loopgraven 1—10; een in de loopgraaf 10—*g*, terwijl verder elk der schansen 4 en 5 nog een Comp. tot bezetting bekomt.

Zooals reeds vroeger werd gezegd, mag in de 1^e linie op tijdige hulp van de algemeene reserve, zoo wegens de zwakte van deze, als ter zake de uitgebreidheid der stelling, niet gerekend worden. Welke kracht nu kan de bezetting zelve dier groepen van verdediging uitoefenen, wanneer zij onmiddelijk met overmacht wordt aangevallen?

Naar mijn bescheiden gevoelen geenszins die, welke de Hr. Krayenhoff in zijne lezing zoo op den voorgrond brengt. Vooreerst zij opgemerkt, dat een ruime toepassing van infanterievuur reeds op zulke groote afstanden, als door hem wordt voorgestaan, volgens bijna alle schrijvers van naam, alleen geoorloofd is tot tegemoetkoming aan groote minderheid van eigen artillerievuur; gelijk bij Plewna het geval was.

Zoodanige vuurtaktiek kan bovendien bezwaarlijk op den rechter vleugel wegens het voorwaarts gelegen bedekte terrein, en op het midden ter zake van de doorlopende rij huizen en hofsteden langs de *Hooge Dijk* worden angewend. Eindelijk is hare toepassing onmogelijk bij sommige weersgesteldheid (bijv. mist, regen), alsook bij duisternis, wanneer men 's vijands opmarsch eerst laat behoorlijk kan waarnemen.

Verder wordt tot juiste beoordeeling van de kracht der stelling hier nogmaals onder de aandacht gebracht; dat de aanval langs de *Hooge Dijk* vermoedelijk groote kansen van slagen heeft. Direct

infanterievuur uit het vak *fg* kan daarop niet worden afgegeven en nu moge de batterij *f* den hoogen weg geheel bestrijken, niettemin blijft gedekte nadering langs hare westelijke helling mogelijk, zoolang de daar staande huizen en hofsteden niet worden opgeruimd, eene opruiming van zoodanigen omvang dat daarop bezwaarlijk te rekenen valt.

Voor verdediging van den rechter vleugel komt het verder gewaagd voor veel op een *gelijktijdig infanterievuur* uit de achterelkander gelegen liniën 1—3 en 4—7 te bouwen. Immers bij het betrekkelijk gering verschil in hoogte dier liniën kan zoodanig infanterie-étagevuur voor de troepen in eerste linie lichtelijk gevaarlijk worden. Ook zij nogmaals opgemerkt, dat voor dit gedeelte der stelling een nadeelige factor is te noemen, de mogelijkheid eener nadering door de holle wegen, door de spoorbanen gevormd, al worden deze ook, blijkens deze kaart, uit de schans 3 beter onder vuur genomen dan de gedrukte schets zulks aangeeft.

Rekening houdende met bovengenoemde nadeelen der stelling eigen, met hare vermoedelijk onvoldoende versterking en hare betrekkelijk zwakke bezetting, en met de wellicht groote overmacht des vijands, komt het mij voor dat een aanval van dezen kort na den terugtocht onzer troepen op de positie ondernomen, vele kansen van slagen zal hebben. Mogelijk zie ik deze zaak te somber in, toch vermeen ik, dat in dergelijke gevallen dit uiterste beter dan het tegenovergestelde is.

Krachtiger kan die verdediging natuurlijk zijn, wanneer de vijand veel tijd laat verloren gaan en dus de stelling gebracht kan worden in den toestand door den hr. Kraijenhoff voorgestaan en bezettingstroepen, door aflossing van schutterijen, het veldleger bij *Naarden* kunnen versterken. Dringt de vijand dan door de 1e linie, zoo komt hij tusschen twee vuren en is zijn toestand veel moeilijker dan in het bovenbehandeld geval.

In verdere beschouwingen te treden over de dan bestaande kansen van behoud der stelling, wensch ik niet, uit vrees van door te groote uitvoerigheid misbruik van de gegeven vergunning tot spreken te maken. Toch zou ik gaarne tot den heer

Kraijenhoff de navolgende vraag willen richten: Acht gij het geval onaannemelijk, dat onze marine geen voldoende macht voor bewaking der Zuiderzeekusten kan afzonderen, en dit een ondernemenden vijand kan nopen een landing op de kust tusschen den mond der Eems en Ronduit te wagen, met behulp van schepen te Kampen te vereenigen en geescorteerd door kanonneer- en torpedobooten, die daartoe den IJssel afzakken of na transport harer deelen per spoor ter gewenschte plaatse in elkander worden gezet?

Bedenkt men dat de zee daar tot op grooten afstand van de kust doorwaadbaar is, dan komt het mij voor dat dergelijke onderneming, bij mistig weer verricht, en gepaard met een aanval langs de Hooge Dijk, nog wel eens kansen van slagen kan hebben. Zij zou te meer aanlokkelijk wezen, omdat men daarna op 't zwakste punt der stelling, namelijk het bedekte gedeelte tusschen den straatweg *Utrecht—Naarden* en de *Zuiderzee* kan doordringen.

Acht men die omstandigheid mogelijk, dan moeten troepen tot waarneming van dat gedeelte der kust en tot verijdeling eener eventueele poging tot landing worden afgezonderd, ten koste der macht, beschikbaar voor de verdediging der besproken stelling, en wordt mitsdien de kracht van deze des te geringer.

Nu door de aangenomen wet op 's lands defensie geen aanleg van duurzame verdedigingsmiddelen op het voorterrein van *Naarden* is te verwachten, betwijfel ik zeer, op grond van alle redenen hier te voren ontwikkeld, of dat terrein tegen 's vijands wil in ons bezit kan worden gehouden.

Naar mijn bescheiden gevoelen handelt men verkeerd, bij een beschouwing in deze, zijn oordeel veel op de gebeurtenissen bij Plewna in den laatsten Russisch-Turkschen oorlog te gronden. Daar toch kon de Turksche veldheer reeds dadelijk over circa 20000 man geregelde troepen beschikken, een macht grooter dan die der tegenpartij. Van het gelukken van een onmiddellijken krachtigen aanval, kon voor deze laatste dus moeielijk sprake zijn, waardoor het den Turken mogelijk was met kracht aan de versterking der stelling voort te werken.

Het brengen dier verdedigingswerken op hetgeen zij ten slotte waren, namelijk meer gelijkende op werken van duurzamen dan van tijdelijken aard, is een arbeid van maanden geweest. Door den aard van het terrein, waarvan sommige hoogten zich een paar honderd meter boven den omliggenden bodem verheffen, op enkele plaatsen onderling door vrij diepe ravijnen en holle wegen afgescheiden, konden in de nabijheid der gemaakte redouten reserven worden opgesteld, door het terrein aan het gezicht en het vuur des vijands nagenoeg geheel onttrokken. Die terreingesteldheid veroorloofde een *opvolgend ongezien* aanleggen van meerdere linien op een zelfde front, die elkander krachtig ondersteunden, met veilige verdedigingswegen naar het centraal-punt, de legerplaats bij *Plewna*, zoodat steeds tijdig hulp van daar kon worden toegezonden. Door den aard van den grond konden de taluds der borstweringen en der daarin aan te leggen traversen, zeer steil worden opgezet, en dientengevolge spoedig goede dekking voor achtergeplaatste afdeelingen worden bekomen; doch nog grooter voordeel was die omstandigheid opzichts de grachtsboorden, daar hunne steile helling de werken tegen een coup de main beveiligde.

Die steile taluds en het oplopend terrein veroorloofden een gebruik van étagevuur door infanterie, waarvan dan ook bij de Turken ruime toepassing heeft plaats gehad. Dat krachtige infanterievuur dwong den Russischen Generaal Skobeleff bij zijne aanvallen op wijziging in taktiek bedacht te zijn, daarin bestaande dat hij de linien tegen het vallen der duisternis deed bestormen en na vermeestering 's nachts liet versterken, om ze daags daarna tot steunpunten voor den aanval op meer achterwaartsche stellingen te kunnen benutten. Bij het zoeken van leering uit dien oorlog vergete men dus ook *dit* punt niet, en zij men indachtig dat de verdediger eener stelling verkeerd doet bij beoordeeling der kracht daaruit te ontwikkelen te weinig rekening te houden met een voordeel den aanvaller meestentijds eigen, namelijk van richting en tijdstip van aanval zoodanig te kunnen kiezen, als hem zulks goeddunkt.

Doch genoeg over Plewna. Immers zonder het belang der reinversterking door werken van vluchtigen aard te onderschat-

ten, is toch hier de uitroep geoorloofd: Hoe geheel anders is die terreingesteldheid bij *Naarden*, met haar op vele plaatsen zandigen bodem, met heuveltoppen waarvan de hoogste slechts op + 32 is gelegen; hoe geheel anders zal daar vermoedelijk de verhouding der wederzijdsche strijdkrachten zijn, op het oogenblik dat de vijand daarvoor verschijnt!

Uit den aard der zaak zijn de kansen van een onmiddellijken aanval des vijands op de besproken stelling vooral afhankelijk van het gevaar, dat van daaruit voor hem dreigt. Een hoofdvraag blijft dus nog ter bespreking over, namelijk in hoever later een offensief optreden onzerzijds uit die stelling mogelijk is, en welke voordeelen daarvan zijn te verwachten?

In hoever dan een offensief optreden uit die positie mogelijk is, zal natuurlijk in de eerste plaats afhankelijk zijn van de vijandelijke macht, die tegen de stelling zal worden afgezonderd. Of de vijand na het teruggaan onzer troepen op de N. H. Waterlinie zich onmiddellijk met kracht tegen *Naarden* zal wenden om de daar vereenigde troepen terug te werpen, dan wel of hij aanstonds een krachtigen aanval bijv. op het centrum der N. H. Waterlinie zal wagen, alsmede of mogelijk zijn overmacht hem in staat zou stellen *beide* aanvallen gelijktijdig te ondernemen: ziedaar zoo vele punten, waaromtrent in voorbaat moeielijk een oordeel is uit te brengen, in aanmerking nemende het tal van verschillende omstandigheden, die zich dan kunnen voordoen.

Toch zullen naar alle waarschijnlijkheid zijne krachten hem wel toelaten om gelijktijdig met een aanval op het centrum der linie, genoegzame macht in de richting van *Naarden* te zenden, om onze troepen op het voorterrein der vesting vereenigd, in bedwang te houden en beide bewegingen uit een centraalstelling bij *Amersfoort* zoo noodig te steunen.

De tegen *Naarden* afgezonderde macht zal dan wel aanstonds beginnen met het terrein voorwaarts van de door ons ingenomen stelling; in staat van tegenweer te brengen; zoodoende vindt zij daarin meer steun bij het weren van een aanval, later uit onze positie te ondernemen, en kan zij dus tot een minimum worden gebracht. Op het lage drassige terrein in het noor-

delijk gedeelte zal de vijand zich daarbij tot de afsluiting van een paar dijken hebben te bepalen; het middenvak, geheel door bosschen ingenomen, is door verhakkingen en ijzerdraadversperringen eveneens spoedig voor groote troepenafdeelingen toegankelijk te maken, en in krachtigen staat van tegenweer te brengen, zoodat voor nauwkeuriger observatie overblijft het vak zuidwaarts van *Hilversum*, begrepen tusschen laatstgenoemde bosschen en onze inondatie. Zijn die tegenversterkingen gereed (en dit zal voorzeker het geval zijn voor en aleer wij een voldoende macht voor offensieve handelingen te *Naarden* kunnen vereenigd hebben) dan kan gerust zoo'n handeling een droombeeld worden genoemd.

Immers in het noordelijk gedeelte kunnen wij door de tereingesteldheid geene macht ontwikkelen. Evenmin is daartoe het boschrijk middenvak geschikt, daar dit, zelfs bij een aanval, gelukkig doordringen, het behoorlijk dirigeeren van troepen zeer moeilijk maakt, terwijl bovendien door den vijand van uit *Amersfoort* per spoor onmiddellijk hulpkrachten kunnen worden aangevoerd.

Alzoo blijft over het débouché in zuidelijke richting. Het heeft het nadeel van onvoldoende breedte om veel troepen te ontwikkelen en stelt de doordringende afdeelingen ten anderen bloot, om bij het mislukken harer poging van den terugtochtsweg afgesneden en op onze inondatie te worden geworpen.

Doch zelfs al gelukte dit doordringen, dan nog zijn daarvan niet die uitkomsten te verwachten, welke men zich van een offensief op groote schaal voorstelt. Dit is meestal alleen mogelijk wanneer men tegen den terugtochtsweg van de hoofdmacht kan ageeren; het zou dan, hetzij direct tegen *Amersfoort*, hetzij noord- of zuidwaarts daarvan moeten geschieden.

Uit het voorgaande nu is af te leiden, dat zoo iets uit de richting van *Naarden* niet is te verkrijgen.

Is echter de stelling door den heer Kraijenhoff voorgestaan, geheel zonder waarde? Laat ons ter beantwoording dezer vraag nagaan, welk gewicht door hem aan die stelling, in de verschillende tijdperken van haar bezit, wordt gehecht.

In het begin van den aanval op onze N. II. Waterlinie acht

hij de stelling van gewicht, omdat zij ons onze troepen doet gebruiken en deze niet tot werkeloosheid worden gedoemd.

Voorzeker is het zeer wenschelijk de troepen, niet onmiddellijk voor verdediging der linie benoodigd, op een hoog terrein te vereenigen en daar ter plaatse tevens beschikbaar komende schuttersijen te oefenen. Evenwel moet dat vereenigingspunt bij voorkeur zoodanig gekozen worden, dat die macht, bij een eventuele doorbreking der linie, zoo spoedig mogelijk de geplaatste observatietroepen ter hulp kunne snellen. Aan dezen eisch nu voldoet een vereeniging van troepen op den vleugel der stelling onvoldoende. Daarom liever getracht in tijds gunstige verzamelplaatsen *achter* de linie te bekomen.

Altijd acht de Hr. Kraijenhoff de stelling van gewicht, omdat zij steeds, en vooral in den aanvang, een sterke vijandelijke macht vasthoudt.

Reeds hiervoren werd getracht aan te toonen dat dit voordeel niet bestaat en de aanvaller des gewenscht, zonder bijzonder gevaar, kan volstaan met een vrij geringe macht tot observatie tegen de stelling af te zonderen, gesteund door zijne reserve bij *Amersfoort*. Wel kan het bezitten van het voorterrein den vijand weerhouden tot den aanval op de vesting overtegaan; daar tegenover staat echter, dat wanneer de vijand met overmacht opdaagt, een wijze van bezetten als door den heer Kraijenhoff voorgestaan, een veiligen terugtocht onzer troepen achter de N. H. Waterlinie in gevaar kan brengen.

Later, omdat zij ons onschatbare diensten kan bewijzen, als het leger is versterkt, uitvallen kan doen, dan hier dan daar, en dus ook uit *Naarden*.

Wat de uitvallen dan hier, dan daar betreft, werd reeds hierboven opgemerkt dat daarvoor een vereeniging van troepen op den vleugel der linie zeer weinig geschikt is, vooral nu nog steeds eene voor onze verdediging gewenschte spoorbaan achter de linie op zich doet wachten. Terwijl wat aangaat de voordelen door een uitval uit *Naarden* te bekomen, breedvoerig onder de aandacht is gebracht, dat zij vrij denkbeeldig zijn, ja, wat meer zegt dat zoo'n uitval wellicht zeer gevaarlijk voor onze troepen zou kunnen wezen.

In het laatst omdat zij van het grootste gewicht is, als de vijand terrein naar het westen heeft gewonnen en voor *Amsterdam* staat.

Wellicht zal ook omtrent dit punt bij velen verschil van gevoelen bestaan en menigeen die besproken troepen beter in het *centrum* der stelling *Amsterdam*, dan aan een harer zijdenreus geplaatst achten.

Wegens alle bovengenoemde redenen besef ik geenszins het groote gewicht van een concentratie van troepen te *Naarden*, als door den heer Kraijenhoff beoogd. Ik geloof dat onze rol op het voorgelegen terrein dier vesting te vervullen, wellicht uitsluitend zal wezen die, van het dekken van den terugtocht van troepenafdeelingen, welke van *Amersfoort* komende, hetzij volgens bekomen opdracht, hetzij door afdwaling, de wijk naar de opnamestelling *Bussum* nemen. Het komt mij voor dat wij vermoedelijk slechts zeer korten tijd de vrije beschikking over dat voorgelegen terrein zullen hebben; dat alzoo op een verzameling en oefening van troepen schutterijen aldaar niet gerekend mag worden, en het dus verkeerd is die stelling als zoodanig te veel op den voorgrond te brengen, dewijl hiervan o. a. het gevolg zou kunnen zijn, het sluiten der oogen voor een fout onze N. H. Waterlinie nog behebt, namelijk die van geen behoorlijke verzamelplaatsen *achter* de linie te bezitten.

Eindelijk kan ik volstrekt niet instemmen met de gedachte ener concentratie van troepen te *Naarden*, met het oog op een later offensief van daar te ondernemen.

Onjuist zou het echter wezen wanneer men mij op grond hiervan als een voorstander van een louter passieve verdediging zou beschouwen. Van verschillende zijden door overmacht aangevallen, betwijfel ik zeer of zelfs in een later tijdperk een offensief van eenige beteekenis voor onze troepen mogelijk zal zijn. Niettemin kan ik mij zeer goed andere, minder ongunstige omstandigheden voorstellen, waarbij na een aanvankelijk lijdelijke verdediging door ons tot een actief optreden wordt overgegaan. Al zijn ook in ons verdedigingstelsel geen offensieve versterkte stellingen opgenomen, daarom behoeft zoo'n optreden nog niet roekeloos te worden genoemd. Geheel stem ik in met

het gevoelen dienaangaande vroeger in deze vereeniging geuit:

„Roekeloos zou zoo'n operatie alleen dan zijn, zoo zij niet „met buitengewone zorg tot in bijzonderheden werd voorbereid; „zoo zij werd ondernomen met een geheel ontoereikende macht; „zoo niet onmiddellijk nadat de voet is gezet op wat wij dan „zouden kunnen noemen vijandelijk grondgebied, met den aanleg „eener tijdelijke opnamestelling werd aangevangen.”

De VOORZITTER geeft alsnu het woord aan den heer A. R. KRAIJENHOFF VAN DE LEUR.

De heer KRAIJENHOFF zegt:

Mijne Heeren!

Mag ik aanvangen met een woord van dank aan de heeren Eland en Duycker voor de welwillendheid die zij gehad hebben mij hunne voordrachten vooraf ter bestudeering te geven. De schat van denkbelden, in beide redevoeringen vervat, gaven stof te over voor eene gezette studie en ik ben die heeren dankbaar dat zij mij wel in de gelegenheid hebben willen stellen, hunne denkbelden vooraf te lezen en te onderzoeken.

Toen ik het vorige jaar het woord voerde over de infanterieverdediging der N. H. Waterlinie, behandelde ik een bepaald begrensde geval: namelijk de verdediging der linie zooals zij *thans* is, met de troepenmacht waarover wij *thans*, volgens de organisatie, kunnen beschikken. Mij kwam deze behandeling het best voor, omdat zij het meest en het eerst practisch nut kon opleveren. Ik trachtte naar volledigheid voor een bestaanden toestand.

Nu had ik gehoopt dat de discussiën over dit onderwerp, er heden avond toe zouden hebben geleid, eveneens binnen de grenzen van dat bestaande te blijven en het wenschelijke voor het oogenblik ter zijde te laten. Dit mocht ik te meer verwachten, daar de eerste spreker heden avond reeds in den aanvang opmerkte, dat de stof zoo uitgebreid en zoo uitlokkend was.

Aan die verwachting is, zooals men gehoord heeft, niet

voldaan, want wel zijn een aantal algemeene beschouwingen geleverd, maar of men zich na het aanhooren der gehouden redevoeringen nu, zonder verdere verklaring, eene voorstelling kan maken hoe een der sprekers op eene bepaalde plaats de verdediging zou wenschen gevoerd en geleid te zien, betwijfel ik en de grond voor dien twijfel berust daarop, dat geen hunner heeft aangegeven, hoe onze infanterie plaats voor plaats moet worden verdeeld.

Deze onbepaaldheid, gevoegd bij de algemeenheid der beschouwingen, geeft m. i. een onvoldoend licht, bemoeilijkt het doen eener keuze van dit of dat stelsel, maakt de beantwoording der opmerkingen bezwaarlijk, noopt tot het richten van een aantal vragen aan de sprekers, en vereischt uitstel van discussie totdat meerder licht zal zijn opgegaan. Of ik in mijne meening gelijk heb, zult U, Mijne Heeren, het best na het aanhooren van mijn antwoord kunnen opmaken.

Naar mijne meening bevatten de redevoeringen van de heeren Eland en Duycker zulke gewichtige onderwerpen, waarover mijne zienswijze zooveel verschilt, dat ik niet gaarne gevaar wilde loopen mijn antwoord door gebrek aan tijd geheel onvolledig te moeten maken, zoodat ik de vrijheid nam aan den hooggeachten president dezer vereeniging, het woord te doen vragen dadelijk nadat de beide voorgaande sprekers hunne redenen zouden hebben gehouden. Ik zeg den hooggeachten voorzitter dank voor de verleende vergunning en geef hem de verzekering dat ik zal trachten mijne denkbeelden zoo beknopt, maar tevens zoo volledig mogelijk te ontwikkelen. Een aantal zaken zal ik buiten beschouwing laten: zooals het wenschelijke van reduits en gedekte gangen, de mogelijkheid van krachtsontwikkeling tegen de stelling Utrecht enz.

Hoewel ik beide sprekers afzonderlijk zal antwoorden, zullen hier en daar de antwoorden elkaar moeten aanvullen.

Ik begin thans de beschouwing over de rede van den heer Eland.

Eenigen tijd geleden deelde de majoor Eland mij mede, dat hij zijne opinie met scherpe trekken had geteekend, om daardoor zijne bedoeling duidelijker te maken. Nu is natuurlijk een ieder

vrij in het kiezen van de wijze waarop hij zijne gedachten wil uitdrukken, maar het komt mij voor, dat als men de schildering met scherpe trekken noodig acht, men dan ook zeker moet zijn dat elke lijn, die men als het ware trekt, goed is. In hoeverre de lijnen hier goed zijn getrokken, zal de geachte hoorder het best kunnen opmaken na *de herlezing van mijne voordracht*, na het vernemen van de inleiding tot de discussiën en na mijn antwoord hierop.

Door den heer Eland zijn hoofdzakelijk twee toestanden *aangestipt*, en wel de tegenwoordige en een naar zijne meening wenschelijke, terwijl ons verder in twee hoofdschotels beschouwingen werden voorgezet over de waarde van verdedigingsstellingen in *ons* voorterrein en over de inrichting der duurzame werken enz., waarbij wel is waar hoogst belangrijke beschouwingen werden geleverd, maar waarbij minder in het oog werd gehouden, dat als de oorlog in de naaste toekomst mocht uitbreken, men de werken zou moeten nemen zooals zij daar liggen, en te weten hoe men dan het best zou handelen, ware hier van het meeste belang geweest. Ik vind dit te meer te betreuren, omdat zooals de majoor Eland opmerkt, de stof zoo uitgebreid was en hij door die zijwaartsche afleiding punten van direct belang niet heeft behandeld. Zoo bijv. laat die spreker de behandeling van het infanterievuur, dat hij aanstipt en dat direct met het onderwerp in verband staat, aan een ander over, niet bedenkende dat hierdoor wellicht interessante opmerkingen voor ons zullen verloren gaan.

De voorgaande opmerkingen, Mijne Heeren, maak ik niet om den strijd te kunnen ontwijken, integendeel ik verheug mij dat de omstandigheden veroorloven, tegenover de denkbeelden van landsdefensie en oorlogvoeren, zooals wij ze heden avond hoorden, de mijne te kunnen plaatsen, in de hoop dat het mij zal gelukken U aantetoonen, dat de opvolging der geleverde beschouwingen voor ons niet zonder gevaar zou zijn en in veel opzichten afwijken van eigenaardige eischen van ons weer- en weerstandsvermogen.

Voor zoover mij bekend is hebben zich tot nu toe alle stemmen die uit het leger over de landsdefensie zijn opgegaan, met kracht en klem verklaard tegen eene passieve verdediging. Het was m. i. een hoogst verblijdend verschijnsel, dat het leger bleef vechten tegen een stelsel dat nooit krachtsontwikkeling zou kunnen toelaten, dat op den duur de nederlaag en aan het vaderland den val moet brengen.

De algemeene strekking van de stemmen die uit dat leger opgingen, was tot nu toe, om nog van het actief te redden wat te redden viel, nu de wet op de vestingen het vonnis had gevelde over den actieven oorlog, nu legervermeerdering niet bereikbaar schijnt. „Wil de wet en de organisatie geen actieve kracht toelaten, wij zullen dan bij ontstaand oorlogsgevaar nog redden wat mogelijk is”, ziedaar de geest die het leger, naar ik meen, tot nu toe bezielde.

Voor zooverre mij bekend is, is het dan ook thans voor het eerst, dat uit dat leger stemmen opgaan die de zuiver passieve houding aanbevelen. Met duidelijke woorden toch roept de majoor Eland aan het eind van zijn betoog, dat de tegenwoordige sterkte van ons leger — zelfs onverzwakt — maar juist toereikend is voor bezetting en verdediging der linie, die hij van *meet af* wil voeren van uit de tusschenruimten der forten, waarin al de krachten kunnen geconcentreerd worden, hoewel slechts enkele regelen vroeger de spreker als een voordeel van het stelling nemen in de lijn der forten aangaf, dat daardoor het aantal noodige troepen zeer beperkt wordt.

Hoewel ik het zeer betreurt dat deze neigingen voor passieven weerstand in de gelederen van het leger veldwinnen, geeft het toch geen recht dit beginsel niet te eerbiedigen, mits de dengelijkheid worde aangetoond en bewezen. Daar dit hier niet het geval is geweest, geeft de uitspraak van den majoor Eland het recht, er bij hem op aantedringen zijn stelsel nader te willen ontwikkelen. Het verschil toch tusschen zijne opvatting en de mijne is niet gering, het betreft niet enkele compagniën, het betreft het gebruik van een groot aantal bataljons.

Waar ik toch voorsta de plaatsing van 25 bataljons *vóór en in verband* met de linie, eischt de spreker deze troepen er *in*,

en waar dit verschil zóó groot is, is dunkt mij een bloote uiting van gevoelens ontoereikend om te overtuigen. Eene overtuiging — wanneer men deze natuurlijk niet reeds bezit — zal men eerst kunnen krijgen wanneer de majoor Eland ons de opstelling en indeeling zal hebben gegeven van de 33 bataljons, die hij in de linie voor bezetting der forten en der tusschenruimten noodig acht. Hierbij blijven dan de troepen in observatie nog buiten beschouwing. Eerst na de beantwoording dezer vraag zal men behoorlijk over de doelmatigheid kunnen oordeelen en zien of de opstelling aan de groote menigte eischen die men vervullen moet voldoet. Ik ben een groot voorstander van te werken met cijfers en plaatsen, want daardoor eerst kan men overeenstemming brengen in en oordeelen over het geheel.

In geenen deele heb ik over het hoofd gezien dat de majoor Eland, sprekende over het stelling nemen van *meet af* in de lijn der forten zegt: „dat eene *actieve* verdediging van zulk eene stelling mij veel beter uitvoerbaar schijnt dan van eene vóór de forten” maar de geachte spreker houde mij ten goede dat ik, wanneer men werkelijk nadruk legt op de woorden *onze* forten en *onze* terreinen, in geenen deele de beteekenis begrijp van eene *actieve* verdediging van de lijn, getrokken over de werken van de Karnemelksloot over de Koedijk en de werkjes van het zoogenaamde Offensief bij Naarden, met de beheerschende hoogten vóór zich, en van die welke de forten Voordorp—Hoofddijk—Rijnauwen—Vechten en 't Hemeltje verbindt met het doorsneden open terrein onmiddellijk, en het boschrijke en hooge terrein op iets grooteren afstand voor zich. Alleen is het mij mogelijk eene *offensieve* verdediging van die lijn op te vatten in den zin van het doen van kleine uitvallen tegen belegeringsarbeid, maar dat verbreekt — bij mij althans — het denkbeeld van zuiver *passieve* landsdefensie niet.

Eén geheel met den eisch om al de troepen, welke ik vóór en in de linie wensch te plaatsen, *in* haar optenemen, vormt de vordering van den majoor Eland „om te zorgen voor eene „voldoende macht, die vrij van forten en liniën zich geheel „kan wijden aan de zware taak om den aanvaller optehouden.

„In de eerste plaats dus een veldleger, dat zich desgevorderd „geheel kan opofferen enz.”

Mijne Heeren, de eischen aan onze *legersterkte* gesteld zijn hier zeer hoog. Aan het denkbeeld van „opofferen” toch moet men de *mogelijkheid* verbinden van eenig succes te kunnen verwerven, want opofferen zonder de kans den vijand korten tijd of een oogenblik optehouden, ware zonder doel. Welnu, wanneer men die mogelijkheid van werkelijk „ophouden” tegenover een overmachten aanvaller in de Veluwe en Betuwe aanneemt, moet dat veldleger groote kracht bezitten en wordt de „voldoende macht” waarvan hier sprake is, door een 25tal bataljons (slechts overeenkomende met één duitsch legerkorps) nog slechts zéér bescheiden aangegeven. Billijkerwijze zou men, om aan de voorwaarden door den majoor gesteld, gevolg te kunnen geven, veel meer mogen rekenen. Intusschen is het voor ons belangrijk het cijfer van dien spreker te hooren, want dat cijfer, in verband gebracht met het aantal troepen dat hij voor de verdediging der linie noodig acht, zou ons eerst een denkbeeld geven van de sterkte aan infanterie, die de bedoelde spreker voor onze landsdefensie eischt.

Daar de majoor Eland spreekt van „des noods opofferen van dit veldleger” maakt hij zich van deze macht los en kan hij haar des noods missen zonder de linie in gevaar te brengen. Ik releveer dit in 't bijzonder, omdat hiernit zich het stelsel ontwikkelt van splitsing onzer toekomstige levende strijdkrachten in twee sterke deelen, die elk op eigen gelegenheid moeten kunnen strijden, doch waarvan het eene, naar mijne zeer bescheidene meening, gevaar loopt om als het niet zéér sterk is ten onder te gaan in het vrije veld, het andere wellicht voor een aanzienlijk deel werkeloos zal blijven in de passieve linie.

In mijn voordracht had ik op bl. 191 opzettelijk gezegd, dat ik de quaestie of wij genoeg infanterie bezitten om ons land behoorlijk te verdedigen, geheel en al buiten beschouwing liet. Had ik deze vraag willen beantwoorden, dan zou de oplossing ongeveer die zijn geweest, welke ik op bl. 102 van mijne „Studiën over oorlogvoering op Nederlandschen bodem” 2^e gedeelte III heb aangegeven.

Mochtens eens de denkbeelden over zeer beduidende legervermeerdering worden verwezenlijkt — hetgeen ik van harte wensch doch betwijfel — dan hoop ik evenwel, dat een ander gebruik van de dan zeker zeer aanzienlijke strijdkrachten zal worden gemaakt.

Zoowel dan ook tegen het systeem van zuiver passieve defensie der N. H. Waterlinie als tegen dat van den gang der algemeene landsdefensie, bestaande in het ophouden van den vijand zooals dit door den majoor Eland werd ontwikkeld, moet ik met kracht protesteeren en in de weegschaal tegenover zijn stelsel dat werpen, hetwelk het denkbeeld bevat van vermijden van ontmoetingen en een slag in het open veld, uitwijken en terugtrekken volgens een vooraf vastgesteld plan naar intusschen krachtig versterkte positiën, en het voeren van de afwachtcnde verdediging, aanvankelijk *dicht vóór en in verband* met de N.-H. Waterlinie, waardoor 's vijands schok breekt voor hij onmiddellijk tegenover die linie staat, waardoor tijd wordt gewonnen om de passieve linie beter in staat van weerstand te brengen.

Terwijl de majoor Eland zich niet zou verzetten tegen een opofferen van het veldleger, integendeel dit zelfs aanprijst, kant hij zich herhaaldelijk tegen het stelling nemen dicht vóór en in verband met de linie, uit vrees voor den veiligen terugtocht. Met andere woorden: tegen vechten bij de Grebbe, Woudenberg of Amersfoort heeft die spreker geen, tegen vechten bij Hilversum, Houten, Bunnik en de Bilt een groot bezwaar.

Nu is het volkomen waar, dat als het veldleger is opgeofferd er geen terugtocht meer noodig is, maar hoe nu als dat veldleger is geslagen en onder sterke vijandelijke vervolging terugtrekt. Juist *dat* terugtrekken springt de majoor Eland geheel over, als hij zegt: „dat hetgeen van het veldleger rest, in de „hand van den bevelhebber moet gelaten worden voor offensieve „handelingen”. Zullen de terugtrekkende troepen dan niet in dezelfde, of in nog veel nadeeliger omstandigheden verkeerén, dan troepen die vóór de linie in zeer versterkte stellingen hebben gevochten?

Wanneer wij de kansen om succès te behalen in het open veld, stellen tegenover die welke er bestaan voor succès in goed

bevestigde stellingen bij de linie, dan geloof ik dat het onderscheid niet bezwaarlijk zal te onderkennen zijn.

Is dan ook de kans voor succès in dit laatste geval het grootst, dan volgt hieruit, dat aldaar de kans voor terugtocht het kleinst is; deze terugtocht betreft bovendien over het algemeen kleine deelen — behalve Naarden natuurlijk, dat hier niet ter sprake komt — welke m. i. niet zóó bezwaarlijk is als men dit dikwijls doet voorkomen, en wanneer daarbij de vijand al na een gelukkigen stormaanval, met sterk verbroken tactisch verband, zich als het ware één met onze terugtrekkende troepen tusschen onze permanente en stormvrije versterkingen door, binnen de linie waagde, zou ik mij daarover niet zeer verontrusten, veeleer verheugen, want het zou zeer twijfelachtig zijn of van den vervolger één man bij den vijand zou terugkomen. Men vergeete niet dat *die* vijand alleen maar infanterie kan zijn, bovendien in beperkt getal en dat de forten spoedig vrij spel op hem alleen zullen krijgen.

Neemt men van *meel af* stelling tusschen de forten, dan breekt niets bij den aanval 's vijands schok vooraf; hij komt dan geheel in verband en geordend tegen die linie, terwijl door stelling te nemen vooruit, zijn krachten al gebroken worden lang vóór hij de lijn der permanente werken bereikt. Ik heb allen eerbied voor het oordeel van vreemde schrijvers, maar in den regel zullen zij bij het neerschrijven hunner opinies, geen oogenblik gedacht hebben aan *onze* terreinen en aan *onze* toestanden, van daar dat de door hen voorgestane meeningen niet dan met de uiterste voorzichtigheid door ons moeten worden bestudeerd en toegepast.

Naar mijne bescheidene meening is er in *ons* land en in *onze* linie geen grooter waarborg mogelijk tegen de gewelddadige aanvallen op de permanente versterkingen, dan juist het bezetten en taai vasthouden van vooruitgelegen punten, want *die* mocht de vijand toch eerst *veroveren* vóór hij wil stormen op de eigenlijke linie; de verovering van zulk een vóórgelegen punt maakt ons dus reeds opmerkzaam op de plaats waar een stormaanval mogelijk zal zijn. Verder liggen die voorgelegen punten — behalve de stelling bij Hilversum — onder het vuur onzer for-

ten; *daar* na de verovering met massa's te blijven is niet goed denkbaar, evenmin als het dadelijk na de verovering doorstormen op onze permanente forten, waartegen zijne tactische oplossing en de door ons aangebrachte hindernissen wel groote waarborgen mogen genoemd worden.

Het is m. i. zelfs zéér twijfelachtig of ooit een gewelddadige aanval op, of een doordringen door de N. H. Waterlinie, waarvoor *én* de majoor Eland *én* de heer Duijcker zich ernstig ongerust toonen, zal gelukken. Onze stormvrije permanente werken, verdedigd door geschut en geweervuur, gelegen in water of in polderland, vlak als een spiegel en doorsneden door vaarten en slooten, liggen voor stormaanvallen zekerlijk zeer beschut. In 1870—71 gelukte geen enkele bestorming eener vesting, en werden de eenige stormen op een voorgelegen werk van Belfort en op Toul afgeslagen. Laatstgenoemde vesting was, zooals wij later zullen hooren hoogst gebrekkig bezet. Op Parijs, dat bij 's vijands verschijnen slechts door 72000 man van deels slecht gehalte, deels gebrekkige oefening, deels geschokt moreel, bezet en aanvankelijk gebrekkig versterkt was, werd zelfs geen storm beproefd, terwijl in de Jahresberichte van 1880, (bl. 270), de meening wordt geuit, dat in de toekomst gewelddadige ondernemingen zeer geringe kansen van slagen hebben, want reeds vroeger gelukten zij meest alleen als het element der verrassing ter hulp kon worden genomen, en hierop kan men echter in den toekomstigen vestingoorlog slechts bij groote uitzondering rekenen, want de werking der hedendaagsche vuurwapens veroorlooft den verdediger, om den vijand op zulk een afstand te houden, dat eene verrassing bij *eenige* waakzaamheid als buitengesloten moet worden aangenomen. Hoeveel te meer dus in *onze* terreinen.

Wat er van het veldleger (van de toekomst) na den terugtocht op de N. H. Waterlinie overblijft, worde in de hand van den opperbevelhebber gelaten voor offensieve handelingen, zijn de woorden van den majoor E.; maar nog daargelaten dat er volgens het systeem van dien spreker in den toestand waarin wij thans zijn, geen sprake is van eene mobiel blijvende macht, is toch voor de toekomst de vraag gewettigd: of juist hij de

wijze waarop hij het veldleger in den aanvang zou willen gebruiken, niet veel kans bestaat dat van dat veldleger niets zal terug komen. Doch al kwam er een deel van terecht, hoe het dan te gebruiken, nu die spreker den vijand vergunt de accessen der linie onmiddellijk af te sluiten en zich dadelijk, zonder iets er tusschen, tegenover onze permanente werken te legeren.

En bedoelt de majoor E. soms offensieve handelingen uit niet vooraf voorbereide positiën in de buitenprovinciën, men gelieve dan te bedenken dat hiertoe geen „*rest van het veldleger*” doch eene *grootte macht* wordt vereischt; dat die macht in den bestaanden toestand zonder één enkel offensief punt, reeds een zwaren strijd zal te voeren hebben om zoo al niet vasten voet te krijgen, dan toch te houden; dat het inrichten als stelling van zulk een veroverd of bezet terrein, arbeid, werkkrachten en tijd vordert; dat zulk eene stelling eene veel sterker bezetting eischt dan eene vooruit gereed gemaakte en bevestigde; dat wanneer men van zulk een tocht succes wil hebben, men vooruit moet rukken, en dat die stelling toch bezet moet blijven als men na een terugtocht weer eens op een ander punt een stoot wil wagen. Ware ons geheele land voor offensieve operatiën geschikt en gunstig gelegen, dan zou ik den majoor Eland gedeeltelijk gelijk kunnen geven, als hij zegt: dat het zeer verkeerd zou wezen vaste uitgangspunten aan te nemen en die te versterken; maar thans nu die plaatsen als het ware met den vinger zijn aan te wijzen, en de terugtocht altijd over zee of breede wateren moet plaats hebben, is het m. i. zeer te betreuren, dat zij niet zijn bevestigd en geen plaats bekleeden in ons systeem van defensie.

Want tegenover het nadeel dat zij den vijand dan bekend zijn, staat het niet genoeg te waardeeren voordeel, dat wij hem van den aanvang af dwingen tot splitsing zijner troepen; dat wij hem voortdurend in beweging en onrust kunnen houden, dat wij vasten voet *hebben* en niet behoeven te *veroveren*.

In onze tegenwoordige omstandigheden zullen wij, naar ik hoop later toch offensief pogen te handelen, al hebben wij geen vaste uitgangspunten, doch onder veel moeilijker omstandigheden en met veel meer troepen, moeite en last, dan noodig zou zijn bij het bestaan van een goed stelsel, en na andere oorlogshan-

delingen dan door den heer E. als goed zijn aangegeven. Aan vaste uitgangspunten hebben wij dan ook m. i. eene groote behoefte.

Wanneer het niet te veel gevergd is, zou ik gaarne van den geachten spreker eenige nadere verklaring wenschen te ontvangen van het onderscheid tusschen verdedigingsstellingen in onze terreinen en zijn „*voorpostenstelling — verschanste waarnemingsposten in het voorterrein — die zoo lang mogelijk moeten worden vastgehouden*”, benevens eene kleine toepassing van zulk een voorpostenstelling bijv. voor het vak Jutfaas—Hemeltje—Vechten. Wellicht zal het dan blijken dat de bedoeling van den majoor eenigszins die is, welke ik reeds op bl. 205 van het verslag aangaf, alwaar ik sprak van de enkele bezette punten bij Bureveld, Oostbroek, Vinkebuurt, Tuurluur, Gauwdievenboom, Rijnsbrug enz. enz., alleen met dat verschil, dat terwijl ik die punten kies in overeenstemming met het terrein, de heer Eland de plaatsing afhankelijk wenscht te maken van de hulp die het vuur uit de forten kan verleenen, welke hulp echter enkele regelen vroeger door hem voor verdedigingsstellingen bij ons, sterk wordt betwijfeld.

Ik kan haast niet onderstellen dat het werkelijk de bedoeling van dien spreker is, om de dorpen de Bilt, Bunnik en Houten zonder verdediging aan den vijand af te staan en toch kan aan den nadruk, die gelegd is op de kracht en de waarde van slechts één verdedigingslijn gekozen in de lijn der forten, moeilijk een andere uitlegging aan de gebezigde woorden worden gegeven. Vergis ik mij echter toch en wenscht de spreker ze ook te verdedigen, dan vraag ik naar het onderscheid tusschen de beide wijzen van verdediging, de zijne en de mijne.

Het komt mij voor dat de majoor E. over den afstand van de opruiming spreken en slechts de mogelijkheid van 2 gevallen aannemende, een zeer belangrijken factor buiten beschouwing laat, of wel van het hulpmiddel van het maken van breede sleuven, als ondoeltreffend afziet. Het komt mij voor, dat men, dit beginsel toepassende, zeer belangrijke voordeelen kan verwerven, door flankerend vuur te brengen op terreinstrooken die de vijand moet doorloopen bij den aanval op voorgelegen

stellingen, zoodat het geheele front der stelling in het voor-terrein dan in geenen deele uit kunstmatige versterkingen zal behoeven te bestaan, hetgeen zelfs in vele opzichten nadeelig zou wezen.

Zoo bijv. zal men uitmuntende resultaten kunnen verkrijgen door sleuven in de richtingen: Hemeltje—Loerik en Vechten—Loerik en zal men om oostwaarts van Houten stelling te nemen, in geenen deele het dorp Houten als hinderlijk behoeven te beschouwen.

Ik vermeende op bl. 205 van het verslag zeer duidelijk te hebben gezegd, dat van *een* stelling van de Bilt over Bunnik naar Houten geen sprake was en behoefde te zijn. Immers ik zeide daar:

„een enkele blik op de kaart doet reeds zien, dat de verdediging van de stelling bij Utrecht een geheel ander karakter moet dragen dan bij Naarden, en dat men zich hier meer bevindt op het gebied van de buitenverdediging der forten. Alleen dan ook dáár, waar de vijand betrekkelijk dicht zal kunnen naderen *zonder beschoten te kunnen worden*, zooals bij de Bilt, of dáár waar de buitenpositiën ver van de forten liggen, zooals de spoorbaan bij Bunnik en Houten, is het noodig min of meer zelfstandige stellingen te maken, terwijl men op de overige punten met eenvoudige infanteriedekkingen en granaatvrij onderkomen kan volstaan.

Stormaanvallen, ondernomen over de deels drasse en van hoogge vulde slooten in alle richtingen doorsneden weilanden, waarop niet de minste terreingolvingen zichtbaar zijn, zijn niet goed denkbaar en althans niet uitvoerbaar met *die* verrassende snelheid, waarmede zij in hoog terrein kunnen worden ondernomen. Uit enkele bezette punten, zooals Bureveld, Oostbroek, Vinkebuurt, Bunnik, de Tuurluur, Gaudievenboom en Rijnsbrug, kan het geheele voor- en tusschenterrein worden bestreken.

Gedekt door weteringen en slooten, moet het gevoel van veiligheid voor de in die punten opgestelde infanterie-afdeelingen groot zijn en dus van gunstigen invloed wezen op hunne kalmte, op de juistheid van hun schot, en dus ook op de sterkte der bezetting.”

Mij dunkt Mijne Heeren, dat hier nergens wordt gesproken van één stelling van de Bilt tot Houten, of van eene stelling van Schonauwen tot Rijnsbrug. Integendeel er staat duidelijk, dat men slechts bij 3 punten zelfstandige stelling zal moeten maken en wel bij de Bilt, bij Bannik en bij Houten.

Wellicht spruit dan ook de opmerking van den Majoor Eland voort uit het raadplegen alleen van het schetskaartje. Is dit zoo, dan zou het naar mijne bescheidene meening meer verkieslijk zijn geweest, den tekst dan wel een figuratief schetskaartje op de schaal van als leidraad te nemen, te meer daar de tekst hier het noodige licht verschaft.

Intusschen is blijkbaar door den geachten spreker een goede kaart bekeken, daar hij U Mijne Heeren, tot hare beschouwing uitnoodigt. Ook ik vraag voor een oogenblik uwe welwillende aandacht voor die kaart en voor die stelling.

Al neemt men aan, zegt de majoor E., dat de gunstige omstandigheden aldaar wettigen, om zich met de helft (van 16 bataljons) tevreden te stellen, dan nog verslindt alleen deze positie al de troepen enz.

Er bestaat naar mijne zeer bescheiden opvatting, Mijnheer de Voorzitter hier, waar het betreft die bepaalde, bestaande stelling, met name genoemd, geen grond om „iets aan te nemen”, wel bestaat er hier alle aanleiding om iets te bewijzen.”

Stelde ik toch tegenover deze redeneering den algemeenen volzin: dat de gunstige omstandigheden wettigen, hier stelling te nemen met twee bataljons, zonder dit eenigszins nittewerken, dan zou m. i. de lezer die uit deze discussie eenig licht wenschte te putten, zich bedrogen zien.

Ik geloof dan ook verplicht te zijn, mijne opvatting met een enkel woord te verdedigen, doch aan den anderen kant gerechtigd te zijn tot de vraag aan den spreker, ons de opstelling te geven van de 8 bataljons, die hij als minimum zou noodig achten in eene stelling van Schonauwen tot Rijnsburg waarover Z. E. sprak, met aanvoering van bewijsgronden dat men aldaar met niet minder zou kunnen volstaan.

Bij mijne berekening en overweging voor de sterkte der bezetting van de stelling bij Houten, Mijne Heeren, heb ik reke-

ning wenschen te houden met den toestand waarin men is, met het terrein waarop men zich bevindt, met de uitwerking van het art. en inf. vuur, enz. enz.; ik ging de mogelijkheid na tot het doen en de kansen tot het afslaan van aanvallen, ik overwoog dat het gebruik van te veel troepen even schadelijk is als de plaatsing van te zwakke afdeelingen; het eerste zoowel ter voorkoming van onnoodige verliezen als tot het beschikbaarhouden van troepen voor andere punten, het laatste om het doel dat men zich heeft gesteld, behoorlijk te kunnen bereiken. Die grondslagen, Mijne Heeren, waren m. i. zuiver, duidelijk, maar ook noodig.

Bezien wij nu met deze gegevens voor oogen eens eene kaart van Houten en omstreken, op groote schaal, en vestigen wij hoofdzakelijk eens het oog op de ligging der forten Vechten en 't Hemeltje en de batterijen aan den Overeindschen weg, op de inondatie oostwaarts van den Staatsspoor en westelijk van Rijnsbrug, op de kale, volmaakt open vlakte oostwaarts van Houten en de spoorbaan, eene vlakte die, dicht bij de stelling, van 500—1500 M. niet doorsneden, doch overal en voornamelijk verder in de richting van Werkhoven en Odijk, doorsneden wordt door een groot aantal opgezette slooten. Op die vlakte, of beter uitgedrukt, aan de grens van die vlakte liggen in het noorden het versterkte punt Rijnsburg en in het westen de stelling bij Houten.

Van af het station Houten nu bevindt zich het noordwaarts daarvan gelegen terrein, binnen 2500 á 3000 M. van de forten Vechten—Hemeltje en van de batterijen aan den Overeindschen weg, terwijl de afstand tusschen 't station en Rijnsbrug $\pm$ 1750 M. bedraagt. Hoewel dus de genoemde forten enz. het front van de eigenlijke stelling oostelijk en zuidoostelijk van Houten niet krachtdadig kunnen bestrijken — zooals ik in het verslag ook opmerkte — zullen zij het terrein noordelijk van de lijn Houten—Station, onder krachtig flankerend en kruisvuur kunnen nemen en dus, hoewel niet direct, dan toch indirect eene groote hulp bij de verdediging kunnen verleenen. Nu ligt de spoorbaan op $\frac{1}{2}$ á 1 M. boven het terrein en met een kruinsbreedte van 5—8 M, terwijl langs de baan in het zuidelijk deel, droge, in het noor-

delijke deel 4 M. breedte, natte slooten langs den berm loopen.

Wil nu een vijand de stelling Houten, of *die* stelling *en* den post bij Rijnsbrug gelijktijdig aanvallen, dan moet die aanval plaats hebben uit Z.-O. richting, want rukt de vijand uit het Oosten of Noord-Oosten tegen Houten op, dan moet hij eerst een door vele slooten doorsneden, waarschijnlijk drasse strook doortrekken en een flankmarsch doen onder het vuur uit Rijnsbrug, uit Vechten en ook uit het Hemeltje. De aanvalrichting is dus duidelijk aangewezen uit het Z.-O.

Nu zijn juist met het oog hierop de schansen 4 en 5 aangelegd, terwijl noordwaarts langs de spoorbaan de stelling niet verder dan tot het kerkhof behoeft te worden uitgestrekt en daar het linker steunpunt der stelling kan worden genomen. De stelling heeft dan eene uitgebreidheid van ongeveer 1600 M. in plaats van 4000 M. Voor de versterking dier stelling zijn een acht of tiental dagen beschikbaar.

Op bladz. 183 van het verslag zeide ik, dat onder de infanterie-verdediging ook de hulp van veld- en rijdende artillerie moet worden verstaan. Ik releveer dit met opzet, om de beschuldiging te voorkomen dat ik thans voor de verdediging méér troepen noodig zou achten, dan in mijne lezing, en wanneer men nu zulk eene versterkte stelling, in zulk vlak en open terrein en in zulke condities als boven werden aangegeven, niet verdedigen mag met 2 bataljons infanterie en eenige artillerie (b.v. ééne veldbatterij), ja dan zal men mijns inziens goed doen door voor vasten regel de algemeene maar thans verouderde opgave te volgen van: zooveel man zijn noodig voor zooveel meter frontlengte.

Neemt men de omstandigheden niet voldoende in aanmerking — in het onderstaande geval het gehalte der Fransche troepen — dan zou ik gaarne het oordeel van den majoor Eland wenschen te vernemen bijv. van de stelling die de Generaal van Werder in Januari 1871 aan de Lisaine bezette; eene stelling die ongeveer 35 K.M. lang was, bezet werd door 37000 man infanterie en met succes werd verdedigd tegen 4 fransche legerkorpsen.

Volkomen beaam ik de mededeeling van den geachten spreker,

dat in den eersten aanloop soms voordeelen worden behaald, die later niet dan met groote opoffering kunnen verkregen worden, doch ik vervolg dezen zin door er aan toe te voegen: dat men zich ook niet vrijwillig zaken uit de hand moet laten nemen, die men beter gedaan had zoo lang mogelijk te behouden, die wij later noodig konden hebben en die dan, wanneer wij ze den vijand wilden ontnemen, stroomen bloed zullen kosten; vooral kan dit ernstig zijn in *onze* terreinen, in *onze* vlakten, waar degeen die aanvalt, zijne pogingen met zulke zware offers zal moeten betalen.

Daarom moet ook Houten niet voetstoots aan den vijand worden prijs gegeven. En stellen wij nu zelfs eens het ongelukkige geval, dat het den vijand gelukte zich van onze stelling meester te maken, hoeveel menschen zal hem dat dan niet hebben gekost, hoeveel troepen zal hij hiertoe niet moeten gebruiken, en weegt dat offer niet op tegen het gevaar voor den terugtocht, waaraan die afdeeling van ons wordt blootgesteld; een gevaar bovendien dat m. i. niet zóó groot is als het schijnt en dat niet zoo vóór alles op den voorgrond mag worden gebracht.

Nog slechts een enkel woord Mijne Heeren, alvorens af te stappen van de inleiding tot de discussie. De quaestie van de bewaking der inondatie bezuiden de Lek, acht ik nog niet rijp voor gedachtenwisseling, daar ons door den majoor Eland niet werd medegedeeld, hoedanig hij de bewaking wenschte geregeld te zien.

Zonder mij verder noch ten vóór- noch ten nadeele van reduits en bedekte gangen uit te laten, wil ik alleen nog opmerken, dat wanneer men bij de meerderheid onzer forten, welke zoo klein van front zijn, de infanterie plaatst in een gang juist vóór het fort, dat dan de plaatsing aan den vijand ook juist bekend is, terwijl te kort gaande schoten op het fort gericht, voor deze infanterie zeer gevaarlijk kunnen wezen. Wisselende opstelling achter en zoo mogelijk zijwaarts van de forten, heeft het voordeel dat de plaatsing aan den vijand onbekend blijft.

Gaarne geef ik toe dat het werken met de gezwinde sappe kan vertraagd of zelfs belet worden door infanterie opgesteld in een bedekten weg, maar is eens de vijand gedekt of kan hem

door de verdediging belet worden met de genoemde sappe te werken, dan kan hij niet anders getroffen worden dan door indirect vuur. Daar indirect vuur groote afstanden vordert en de sappenarbeid op kleinen afstand plaats heeft, zal men dus wel genoodzaakt zijn achteruit te gaan.

En nu Mijne Heeren aan het eind dezer beschouwingen gekomen, druk ik den wensch uit, dat ik er in heb kunnen slagen op voldoende gronden aan te toonen, dat ik mij mag handhaven op het standpunt, dat ik bij het houden mijner lezing innam; ja zelfs geef ik de hoop nog niet op, dat het mij is kunnen gelukken om ook den majoor Eland een groot deel van mijn gevoelen te doen deelen. Ik mag, dunkt mij, die verwachting koesteren, daar die spreker hoewel naar het schijnt meer neigende tot het stelling nemen in de lijn der forten, bij het eind van zijn betoog echter de hoop te kennen geeft, dat zijn rede voldoende zal zijn geweest om te verklaren, waarom hij het positie nemen in het voorterrein in Nederland niet *onvoorwaardelijk durft goed te keuren*.

Ik mag niet onmiddellijk antwoord verwachten op alle vragen die ik gesteld heb; daarvoor zijn zij te veelomvattend, en ik stelde er vele dan ook alleen om den lezer bij het bestudeeren van het onderwerp opmerkzaam te maken, op een aantal zaken die niet buiten beschouwing mogen blijven.

Ik hoop dat wij allen het eens zullen zijn: dat de sterkte en de toestand van ons leger in geen deele toelaat in het open veld tegen den vijand op te treden, ja zelfs dat in de tegenwoordige omstandigheden aan het ophouden van den vijand, in den zin van vechten zelfs op zeer bescheiden schaal, op korten afstand zelfs, vóór doch gescheiden van de Nieuwe Nederlandsche Waterlinie, niet kan en mag worden gedacht; doch dat ons streven moet zijn om nog *dat* te redden wat te redden is, door elke aanraking met eenigszins beduidende vijandelijke legerafdeelingen in het open veld te ontwijken en stellingen te bezetten vóór en in verband met de linie, om te trachten den vijand daarop zijne krachten te doen breken, om hem niet onmiddellijk tegenover de passieve linie te plaatsen.

Mocht eenmaal het leger aanzienlijk zijn uitgebreid en ver-

sterkt, dan zij onze taak het bezetten der passieve liniën met het noodige, maar ook niet met meer, en het vooruitbrengen van het veldleger tot de grootst mogelijke kracht opgevoerd, doch ook *dan* niet om het op te offeren, maar om den vijand werkelijk op te houden, en om het zooveel mogelijk te behouden, ten einde later als het weer versterkt is door schutterijen en reserves den eigenlijken offensieven oorlog te kunnen voeren. Veel, zéér veel zou er aan ons leger in vredestand moeten worden toegevoegd, om, wanneer de oorlog uitbrak, er toe te mogen besluiten van meet af aan den grooten oorlog vóór de N. H. Waterlinie te voeren.

Het zij mij thans vergund over te gaan tot de beantwoording der opmerkingen van den heer Duijcker.

Wanneer men hetgeen ik op bl. 195, 233 en 234 van het verslag mededeelde, leest, zal daaruit duidelijk blijken, dat ik het gebruik van de Infanterie geheel op den voorgrond had gesteld en de versterking van stellingen en positie slechts als groote bijzaak heb behandeld, teneinde het onderwerp geheel binnen de grenzen te houden, die ik mij had gesteld, en het verder voor het onderwerp — wanneer men buiten- en vóórverdediging wenscht — vrij wel hetzelfde was of men eenigszins vooruit of achteruit de stelling kiest, want hierdoor toch wordt in het algemeen het karakter van het gebruik der Infanterie niet gewijzigd.

De heer Duijcker nu heeft de inrichting der positie van Naarden, zooals ik die had aangegeven, in hare details nagegaan, en daarmede het vraagstuk in meerdere of mindere mate overgebracht op het terrein der algemeene landsdefensie en op dat der versterkingskunst.

Ook dit spijt mij geenszins en ik maak de opmerking dan ook niet om ook met hem den strijd te kunnen ontwijken, maar alleen om op den voorgrond te stellen, dat hetgeen ik in het verslag aangaande de versterking heb opgemerkt en op schetsen heb aangegeven, onvoldoende gegevens zijn, om daarop redeneeringen en beoordeelingen te bouwen.

Ik maak den geachten spreker hierop alleen attent, om hem
1881/82. 22

te doen zien, dat hij veel te veel gewicht heeft gehecht aan hetgeen ik voor mijne lezing een punt van ondergeschikt belang kon en mocht achten. Ik stond aan de versterking der stelling niet meer plaats af, dan ik onvermijdelijk noodig achtte en van daar dat volledigheid op dit gebied niet door mij werd betracht maar ook daarentegen in deze bespreking m. i. niet mocht worden gezocht of geëischt.

Het vorenstaande zal voldoende zijn om U Mijne Heeren te doen inzien dat ik, hetgeen op de schetsen niet of niet precies voorkomt, in geenen deele over het hoofd heb gezien; maar de behandeling toen ter tijde onnoodig achtte. Nu is dit het geval niet meer, nu de discussiën er heen hebben geleid die stelling in details te behandelen en te beschouwen.

Bij het lezen van de voordracht van den heer Duijcker, werd het mij meer en duidelijker, dat op het terrein der landsverdediging en op dat van oorlogvoering, de meeningen van dien spreker (voor zooverre zij gelegenheid geven de zijne met klaarheid te vatten) en de mijne verre uiteenloopen. Niet overal echter is het, zelfs in de hoofdzaken, mogelijk nategaan wat die spreker wenscht in de plaats van hetgeen uit mijne lezing zijne goedkeuring niet kan wegdragen.

Zoo bijv. kan hij zich niet vereenigen met het denkbeeld van actieve handelingen uit de positie Naarden, veroordeelt overigens een zuiver passieve houding, deelt ons mede dat de gevoelens over actieve handelingen — hoofdzaken zooals hij deze terecht noemt — zeer uiteenloopen, doch laat in het midden hetgeen hij mogelijk en noodig acht. Mij dunkt dat wanneer men opvattingen van hoofdzaken van anderen afkeurt, men goed doet er iets voor in de plaats te geven en dat wanneer men beweert: zóó en zóó kan het niet, men er op moet laten volgen, maar zóó en zóó moet het of is het beter. Het onbepaalde, dat zoo dikwijls in het betoog voorkomt, bemoeilijkt de beoordeeling over de juistheid der beweringen zeer. Zoo bijv. is het vrij natuurlijk dat de vijand of wel de stelling van Naarden zal aanvallen of dit niet zal doen; zoo spreekt de heer D. van „een groote overmacht”; zoo betwijfelt hij of de granaatvrije dekkingen, blokhuizen enz. gereed kunnen zijn; zoo wordt gesproken

van maritieme middelen van nabuurstaten die de onze overtreffen, enz. enz.

Maar nu zijn het juist zeer belangrijke zaken om nategaan of er veel of weinig kans is dat de vijand de stelling zal aanvallen, hoe groot ongeveer de macht voor den aanval noodig is, hoe ver de versterkingsarbeid zal zijn voltooid in eene stelling, waarbij de gegevens om te bewijzen, in den vorm van tijd, arbeidskrachten en uitgebreidheid voorhanden zijn; of het wel waar is, dat de maritieme middelen de onze op *onze* kusten en in *onze* zeegaten overtreffen.

Naar mijne bescheidene meening verdient het de voorkeur om bij een betoog als waarvan hier sprake is, één, zij het voor ons een nadeelige, leidende gedachte aantenemen, en daarop consequent door te redeneeren, terwijl men dan als zijtakken de toestanden hier en daar eens als bijzonder moeilijk kan schetsen, doch dit dan tevens moet dienen om den toestand op een ander punt iets op te klaren; hierdoor voorkomt men het — om zoo maar eens te noemen — wild omspringen met 's vijands hoofdmacht, hoofdaanval enz. enz. en verkrijgt men één harmonisch geheel.

Hoewel de heer D. geen voorstander is van louter passieve verdediging, wil hij geen actieve handelingen van uit Naarden, omdat hij ze van daar niet noodig en bovendien niet mogelijk acht.

Beide meeningen hoop ik met goed gevolg te kunnen bestrijden.

Wanneer de vijand voor de N. H. Waterlinie staat en het beleg heeft geslagen voor een of meer der forten van de positie van Utrecht of voor een der andere forten van de linie, dan zal het toch wel door den spreker als nagenoeg onmogelijk worden erkend, dat de vijand door een uitval *van binnen uit het rayon der belegering* wordt genoodzaakt het beleg op te breken, of verdreven wordt, en met mij zal hij wel erkennen dat hij zijn arbeid wel zoodanig tegen zulke uitvallen zal dekken, dat deze op eenigszins beduidende schaal althans, wel ondoenlijk, en de afdoende vernieling van zijn belegeringsarbeid van daar uit, vrij wel onmogelijk zal zijn.

Zelfs dan nog, wanneer hij door actieve handelingen van onzen kant in andere deelen des lands, veel troepen daarheen

moet detachieren, zal hij het punt alwaar hij bezig is in de N. H. Waterlinie door te dringen, zoo taai mogelijk vasthouden, en dat punt niet verlaten, dan alleen voor het geval het oorlogsgeluk zich geheel en voor goed tegen hem keerde, want dáár is het punt waar hij door *moet* om ons ten onder te kunnen brengen. Om dezen eisch te kunnen vervullen en dit voordeel te kunnen verwerven, is een hoofdzaak dat hij zooveel mogelijk troepen vrij en beschikbaar houdt, dat wil zeggen: zooveel mogelijk troepen heeft, die niet aan de N. H. Waterlinie gebonden zijn, want wáár dan ook voor hem gevaar mocht dreigen, hij zal dan, zonder gevaar zijn aanvalspunt te moeten loslaten, het maximum troepen tegen onze offensieve handelingen kunnen richten.

Dit voordeel zal hij het best en het eerst bereiken door zoo spoedig mogelijk onze accessen voor ons af te sluiten en door zijn vuurmonden te richten op de nauwe défilés die wij zouden moeten overtrekken, om hem aan te vallen. Een groot voordeel zit er dus voor hem in, ons zoo snel mogelijk naar binnen te dringen en zelf zoo gauw mogelijk van aangezicht tot aangezicht te staan met onze accesposten en onze permanente werken.

Wordt dit erkend, dan volgt hieruit van zelf dat het voor ons een nadeel is als hem dit gelukt, als wij hem dit toelaten; en zijn wij dan ook onmachtig dit overal te beletten, dan wordt dit m. i. slechts *noodé* nagelaten, hiertoe gedwongen door gebrek aan meer troepen, ongunstig terrein en de inrichting der linie.

Vrijwillig, zonder bepaalde reden het terrein verlaten, is m. i. minstens het gemakkelijker maken van de taak van den aanvaller.

Dáár dus waar wij kunnen, moeten wij standhouden, blijven tot wij ons tot het uiterste hebben verdedigd, totdat wij hebben moeten bukken voor overmacht.

Ziedaar dus reeds een groote beweegreden tot het bezethouden ook van het terrein vòór Naarden, waarmede tevens het dekken van de forten Hinderdam, Uitermeer en Kijkuit gepaard gaat.

Maar er is meer, er zijn nog andere redenen die hiertoe aansporen.

Geeft men mij toe, dat ontzet van het belegerde punt niet van *binnen* uit het rajon der belegering doch van *buiten* moet

komen, dan ligt ook hierin een groote drang tot het bezet houden van het terrein buiten Naarden.

Het is geenszins de hoofdzaak dat uit Naarden zulk een offensieve beweging moet aanvangen, dat daardoor 's vijands hoofdmacht moet worden aangetast en verslagen, juist niet, maar *dat* offensief moet de zijdeur zijn waaruit wij moeten oprukken, terwijl of nadat onze hoofdmacht eerst ver van daar s'vijands communicatiën heeft bedreigd of bereikt, en in contact is of geweest is met zijn hoofdmacht.

Die tocht uit Naarden heeft tot hoofddoel een stoot zuidwaarts langs de linie, om het belegerde punt van buiten te hulp te komen, en *dat* punt te bereiken moet het hoofdstreven zijn van onze geheele oorlogvoering.

Wanneer wij nu door een offensieve handeling elders, bijv.: van uit Mastenbroek, uit Brabant of waar men wenscht, moeten oprukken *in de richting van het belegerde punt in de N. H. Waterlinie*, dan brengen wij elken pas dien wij voorwaarts doen, de macht, die de vijand tegen ons afzendt en zijn macht die hij voor de N. H. Waterlinie moet houden, dichter bij elkaar; elk gevecht vermijdende, zou hij langzaam naar de N. H. Waterlinie terugtrekken en daar met de grootst beschikbare macht, onder de voor ons onvoordeeligste omstandigheden, den slag aanbieden.

Zulk eene handelwijze van onze zijde zou dus zeer verkeerd zijn en toont ten duidelijkste aan, dat het ontzet van het belegerde punt niet kan verkregen worden door de bovenbedoelde offensieve operatie zelf.

Waar wij op zullen moeten werken, zal juist zijn het van elkaar *verwijderen* der twee vijandelijke machten, door met een maximum macht *ver* van de N. H. Waterlinie te *blijven*, ons zelfs meer en meer van de linie *te verwijderen* en toch zijne communicatielijnen te naderen, en hem hierdoor dwingen zich snel en met groote krachten tegenover ons te stellen. Dan scheiden wij zijn macht in deelen die *ver* van elkaar staan, en elk op eigen kracht moeten steunen; dan noodzaken wij hem voor de linie een minimum troepen te laten. *Daar* blijft hij dus zwak en van dat oogenblik moeten wij gebruik maken om

met snelheid den stoot uit Naarden te doen, hetzij met een afdeeling, die wij tot dit doeleinde aldaar gereed hebben staan, hetzij door onverwacht en met den grootsten spoed een deel van ons vër van de linie opereerend leger terugtetrokken en naar Naarden te vervoeren.

Dat dergelijke handelingen uitvoerbaar zijn, heb ik reeds vroeger trachten aantetoonen in mijne „Studiën over oorlogvoering op Nederlandschen bodem”, alwaar men in het 3^e gedeelte eenige voorbeelden uitvoerig besproken vindt (bl. 103—109 en het geheele 2^e hoofdstuk).

Heeft echter de vijand zijne vuurmonden gericht op de poorten van Naarden, dan zal hij met een zwakke macht aan elke afdeeling, hetzij sterk, hetzij zwak, beletten een voet buiten de vesting te zetten en ware de poging hiertoe reeds een doelloos offeren van menschen.

Dat eene offensieve handeling uit de positie Naarden dan ook *noodig* kan zijn, blijkt m. i. uit het voorgaande duidelijk, want het is het hoofdpunt van waaruit het ontzet van het belegerde fort moet komen.

Nu zou men kunnen zeggen, dat als de vijand dit eveneens zoo inziet, hij een sterke macht voor de N. H. Waterlinie en voor Naarden zal laten, doch dan krijgt onze tocht tegen zijn communicatielijnen meer kans van slagen, terwijl alsdan het nut der positie door het vasthouden van groote vijandelijke krachten eveneens klaar en duidelijk blijkt.

Eindelijk kan men de onderstelling opwerpen, dat de vijand overal zoo krachtig kan zijn, dat wij nergens succes kunnen behalen, doch ook dan is het bestaan der positie gewettigd, want met hoe meer krachten wij den vijand dwingen ons aan te vallen, des te kleiner wordt de kans van oorlog, des te meer zal hij ons ontzien.

Maar is een offestiefstoot *mogelijk* uit Naarden, ziedaar de tweede vraag.

Hebben wij het terrein voor de vesting vrijwillig verlaten, dan is ons voor goed de mogelijkheid ontnomen er uit te komen, maar hebben wij een behoorlijke stelling voor die vesting bezet, dan zal niemand uwer ontkennen dat de mogelijkheid

bestaat, daar dan de kansen van succes afhankelijk zijn van de verhouding der wederzijdsche strijdkrachten.

Pleit ook dit niet reeds ten voordeele der stelling?

De heer Duijcker zegt wel, dat de vijand slechts een geringe macht behoeft om de stelling aftesluiten, maar behalve het gebrek aan overeenstemming dat in deze redeneering zit ten *voordeele* van 's vijands stelling en ten *nadeele* van mijne positie — die hij met 16 bataljons te zwak bezet acht — zweeft in deze redeneering iets zeer onbepaalds. Wat noemt de heer Duijcker weinig; welk getal stelt hij als minimum tegenover den toestand, dien ik boven schetste. Hij vergelijkte dan het cijfer met het getal troepen dat de vijand noodig heeft om, vlak voor de vesting stelling nemende, ons te beletten er uit te komen. Ik twijfel er niet aan of het verschil zal aanmerkelijk zijn.

Welnu als de vijand door onze offensieve operatiën ver van de linie, daarheen sterk heeft moeten detachceeren, is hij het zwakst voor het offensief van Naarden en is daar een uitbreken nog het eerst en het best mogelijk.

Het is natuurlijk mogelijk dat de vijand *altijd* en *oeral* overmachting is, maar wee ons wanneer dit niet zoo mocht wezen en wanneer wij, door te verzuimen met te handelen zooals ik heb aangegeven, onze eigen handen hebben gebonden, ons zelf de mogelijkheid van handelen hebben ontnomen.

Op grond dan ook van de bovengeleverde beschouwingen, moet men m. i. aannemen, dat een offensief bij Naarden *noodig* en dat offensief handelen van daar *mogelijk* is.

Deelt de heer Duijcker mijne opinie, dat ontzet van het belegerde punt noodig is en acht hij toch elke poging tot hulp van uit Naarden ondoenlijk, hij geve dan den weg aan, die bewandeld moet worden om dit doel te kunnen bereiken.

Hij geloove niet dat ik de door mij beschreven positie bij Naarden een *modelstelling* vind en dat ik het niet veel verkieslijker zou vinden als die stelling door permanente werken ware versterkt; ik zal dadelijk erkennen dat de stelling, tijdelijk bevestigd, wel hare zwakke zijde heeft; maar het is ongeveer de eenige plaats in de N. H. Waterlinie, die mijns inziens voor het beoogde doel in aanmerking *kan* maar nu ook *moet* komen.

Ook voor oefenings- en verzamelplaats keurt de heer Duijcker het terrein bij Naarden af. Gaarne zou ik van hem de plaatsen hooren noemen, die dicht achter de linie gelegen, hiertoe zijns inziens geschikt waren of geschikt te maken waren. Ik zou er niet één weten te noemen. Tonnen gouds zou men wellicht moeten uitgeven om een of meer punten hiertoe eenigszins geschikt te maken, voor kampplaats in te richten en te herscheppen van een klein in een zandvlakte. Hij moge het geld, hiertoe uitgegeven, goed geplaatst achten, ik zou het oneindig liever besteed zien aan een goed offensief bij Naarden. Het doel dier verzamelplaats is geenszins de vorming van een reserve tegen mogelijk doorbreken des vijands. Hiertoe dienen de troepen in observatie opgesteld. Acht hij deze te zwak, hij geve dan andere getallen.

Wanneer de duinstrook en het terrein voor Naarden niet in de Amsterdamsche linie wordt opgenomen is die linie ook een zuiver passieve, waarbij voor hare eigenlijke verdediging slechts een *betrekkelijk* klein getal troepen noodig is. *Of* men nu hetgeen voor de passieve verdediging niet noodig is, in het centrum der stelling opstelt of niet in de stelling heeft, is m. i. voor die verdediging vrij wel hetzelfde, want men kan ook hier niet *uit* de positie, zoodat ook in het centrum der stelling de troepen wellicht eer schadelijk dan dienstig zullen zijn. Van daar dat terreinen, waarop men troepen zal kunnen gebruiken, in die omstandigheden voor ons van zooveel belang zijn te achten.

En nu de kracht der stelling van Naarden.

Het zij mij vergund den heer Duijcker op te merken dat de stelling van Naarden, wanneer de vijand voor haar verschijnt, niet meer vluchtig versterkt is, doch dat de daar opgeworpen werken alsdan eerder naar tijdelijke dan naar veldwerken zullen gelijken.

Geen enkel kommandant zal hoop ik de enorme werkkrachten die hem ten dienste kunnen staan, ongebruikt laten en zich bij den versterkingsarbeid bepalen tot de hulp der bezettingscompⁿ. en niet verder het oog slaan dan op de mannelijke bevolking der vesting Naarden.

Heeft dan de heer Duijcker bl. 193 van het verslag mijner lezing en bl. 234 der discussiën niet gelezen, dat hij mij de

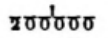
illusie toeschrijft, dat ik alleen met de troepen de stelling zou wenschen te versterken.

De heer Duijcker raadplege eens de registers van de uitkomsten der laatste volkstelling en zie eens hoeveel mannen, die niet dienstplichtig zijn, gevonden worden in de provinciën binnen onze liniën en hoeveel werkkrachten daaruit te putten zijn. Hij leze daarbij eens de geschiedenis der oorlogen in ons land van 1629 en 1672 en hij zal dan vinden dat toen alle mannen van 18—60 jaren werden opgeroepen om voorzien van spade, bijl en levensmiddelen voor 5 dagen, aan de linie te komen werken en dat de boeren van de Hooge en Lage weide elk een wagen met 2 paarden moesten leveren.

Slaan wij het oog op het buitenland en op de jongste tijden, dan vinden wij dat zoowel bij Plewna als bij Constantinopel een groot deel en bij Adrianopel alle werken door boeren werden opgeworpen, terwijl de Russen bij Poradim een stelling door Bulgaarsche boeren lieten bevestigen.

Nu moge de heer Duijcker van meening zijn dat men op de hulp van burgerwerklieden niet zal mogen rekenen: hij houde mij ten goede dat ik op grond van 't geen de geschiedenis leert, een geheel andere opinie ben toegedaan.

Om nu de vraag te beantwoorden, in hoeverre de stelling gereed zal zijn op het oogenblik dat de vijand er voor verschijnt, somt de heer Duijcker, breed uitgemeten, alle werkzaamheden op, die in de stelling zouden moeten gebeuren, doch geeft geen antwoord op zijne vraag; want nergens vernamen wij eene berekening of den uitslag eener berekening. Moeten wij de meening dat er *te veel* te doen is op goed geloof van den spreker aannemen? Ik voor mij vermeen dat dit niet mag.

Gaarne wil ik van mijn kant het tegenbewijs leveren en mijn beweren staven, dat men tijdig gereed kan zijn; maar daarbij zou ik beginnen met de bevestiging van de vóór en de 1e en 2e verdedigingslinie en deze niet *precies* nemen volgens de lijnen op het figuratieve kaartje van maar op den rationeelen grondslag eener lokale inspectie of bij de onmogelijkheid hiertoe met behulp van eene uitmuntende kaart. Mijne berekening heeft mij daarbij doen zien, dat die linie en daaron-

der begrepen de noodige opruimingen, benevens het aanbrengen van hindernissen, in 10 dagen door 8000 man kunnen zijn voltooid. Acht men dezen tijd te lang dan belet niets meer menschen aan het werk te zetten en meer dan 8 of 10 uren door elk man te laten arbeiden (1).

Mijn oordeel over de bevestiging van de stelling van Plewna is eenigszins anders dan dat van den heer Duijcker. Wellicht spruit dit voort uit het raadplegen van andere bronnen. Leest men echter het werk van Thilo von Throta (bl. 25) en de annexes van Brialmonts „fortification du champ de bataille” (bl. 388) dan moet men daaruit besluiten dat de opgeworpen werken binnen de 10 dagen zeer groote kracht hadden en waren zooals ik in mijne lezing aangaf. Op grond van het bovenstaande, meen ik dan ook te mogen volhouden, dat de stelling bij Naarden niet alleen groote waarde, maar ook groote kracht zal bezitten.

Hoeveel troepen nu zullen wij voor de stelling beschikbaar hebben.

De heer Duijcker zegt: feitelijk geen, en als wij de fout begaan geen troepen aan de kust te plaatsen, dan 12 batns. Een oude stelling van de krijgskunst vordert, dat op den dag van den slag het grootst mogelijk getal troepen op het slagveld moet vereenigd zijn, het hoofddoel is en moet altijd zijn: de vijand die er *is*, en niet de vijand *die mogelijk komen kan*, vooral niet een vijand die *later* kan komen. Deze meening huldigt de heer D. niet, blijkens zijne opstelling *per se* aan de kust van 12 bataljons en zijn houden van 8 bataljons in reserve voor aanvulling van geleden verliezen. Het eerste idee grondt hij op eigen overweging, tot bewijs van de deugdelijkheid van het tweede, put hij eenige woorden uit de Memorie van toelichting, enz.

Laat men eene bedreiging ter zee *alleen* buiten rekening, dan zijn er m. i. maar 2 zaken mogelijk en wel:

1e. een aanval alleen aan de landzijde, korthedshalve een aanval uit het oosten genoemd;

2e. een aanval uit het oosten *en* een van de zeezijde.

In het 2e geval heeft de aanval later plaats dan in het

(1) Door per man 15 uren daags te doen werken zal men de stelling in 5 dagen met 10.000 menschen kunnen inrichten.

eerste. Men heeft dus dan meer tijd en komt dan bovendien onder bereik van 't geen ik op bl. 192 van het verslag aanvoerde; niemand zal dan een meer lijdelijke houding afkeuren. Bij een aanval te land alléén echter zou het m.i. zéér onraadzaam zijn, zelfs slechts één bataljon zonder noodzaak aan het gevechtsterrein te onttrekken, vooreerst omdat de afstand van de N. H. Waterlinie tot de kust klein is en de loop der spoorwegen vergunt zeer snel een divisie naar de kust overte brengen, en verder omdat bekendheid op het gevechtsterrein aan de kust eigenlijk alleen maar in theorie bestaat. De heer D. gelieve voor zich eens eene dislocatie eener divisie aan onze kust te maken en eens nategaan hoeveel troepen op een willekeurig door hem te kiezen landingspunt *zullen zijn opgesteld*. De rest, de overgroote meerderheid der divisie, zal naar dat punt moeten marcheeren of vervoerd moeten worden en zal dus op het gevechtsterrein even weinig bekend zijn als de troepen die van de N. H. Waterlinie naar de kust zullen vervoerd moeten worden.

Wellicht heb ik minder goed gezocht, doch de door den heer D. aangehaalde woorden heb ik niet kunnen vinden. Wel leest men daarentegen op bl. 23 van de memorie van beantwoording op het v. v. van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1881: dat voor aflossing van batns. die te veel geleden hebben, in de eerste plaats bestemd zijn de batns. van het leger, die aanvankelijk tot de bezettingen der vestingen en forten hebben behoord, enz., maar dat is dunkt mij iets geheel anders dan het achterhouden van een deel van het veldleger voor reserve, terwijl op de zelfde bladz. der genoemde memorie, doch iets later, precies het omgekeerde staat van hetgeen de heer D. bedoelt; want daar staat: „Het ware dus zeer verkeerd, indien, om in latere verliezen te voorzien, aanvankelijk een gedeelte der krijgsmacht ongebruikt werd gelaten en achtergehouden, terwijl men er dadelijk behoefte aan heeft bij het optreden tegen den vijand.”

Wenscht de heer D. de door hem gebezigde woorden tot de zijne te maken, het is mij wel, doch hij vergunne mij de opinie, dat zij bij lange na niet die kracht voor mij bevatten welke noodig zou zijn om het er mede eens te wezen.

Ik voor mij hoop dat nooit een bevelhebber, in de praktijk

het beginsel zal huldigen van een zeker getal troepen van het oorlogstooneel af te houden voor latere aanvulling en vervanging. Ons leger dat reeds zóó zwakis, zou daardoor nog met ongeveer het $\frac{1}{4}$ van het voor het veldleger beschikbare, op den dag van den strijd noodeloos worden verzwakt, het zou den zonderlingen toestand doen geboren worden, dat het leger zijn reserve in zich zelf vond, dat leger en aanvulling één waren.

Bovendien brengt eene m.i. gezonde opvatting van *onze* oorlogvoering met onze reeds zoo zwakke krachten mede, dat elk man, die beschikbaar is, in het vuur moet worden gebracht, en dat de groote gevechten eerst mogen beginnen en de grootere verliezen eerst mogen geleden worden in onze sterk bevestigde positiën bij Naarden, de Bilt, Bunnik en Houten.

Tot het achterhouden eener macht voor aanvulling, is dan ook m.i. noch grond noch aanleiding; het zou zelfs een zeer groote fout zijn.

Wanneer het een oostelijken nabuur te doen is om ons te beoorlogen, zal dit met snelheid en onverwachts gebeuren. Geeft de heer Duijcker dit toe, dan sluit dit van zelf in dat de normale toestand een aanval *te land alleen* zal zijn, misschien *gevolgd* door een aanval ter zee, maar ook zeker *gevolgd*, niet *gepaard*, en daarom dan ook is de toestand, dien ik in mijne lezing heb geschetst, een normale, en protesteer ik ten sterkste tegen de noodzakelijkheid eener wijziging van het opschrift dier lezing.

De beantwoording der vraag op hoeveel geregelde troepen men dan ook te Naarden zal kunnen rekenen vind ik in geenen deele zoo lastig als de heer Duijcker.

Zeer gaarne zou ik daarbij dadelijk de hulp van schutterijen en natuurlijk van beter geoefende schutterijen aannemen, doch van schutterijen als aanvankelijke bezetting van de positie *N.* heb ik in mijne lezing geen woord gerept en het door mij ingenomen standpunt, naar mij dacht zeer duidelijk op bl. 185 en 186 der lezing aangegeven. Hoe welwillend dan ook het aanbod van den heer Duijcker is, om voor mij het standpunt van de aanneming der schutterijwet bij zijne cijferberekening van beschikbare troepen te willen innemen, ik moet dit aanbod beleefdelijk van de hand wijzen.

Ook ten opzichte van het gebruik der schutterijen deel ik de opinie niet van den heer Duijcker. Waarom toch wil men de schutterijen, als zij in geval van oorlog eenigen tijd ge-oefend zijn, met alle geweld de bezettingstroepen doen aflossen. Ik zou hierin meer na- dan voordeelen zien, vooral in ons land, waar op het gehalte der bezettingen zooveel aankomt en zij, wil het goed zijn, een speciale oplefding moeten hebben. Welk bezwaar bestaat er in, de schutterijen, als zij toch ge-oefend zijn, bij het veldleger te gebruiken. Ik zou hieraan de voorkeur geven en de bezettingstroepen dáár laten waar zij waren, ze alleen aflossen als het voor hun eigen moreel bepaald vereischt werd, doch het garnizoen overigens versterken en dit kan dan, of wel door schutterijen of door depottroepen.

Ook zie ik er geen het minste bezwaar in, reeds aanstonds, ter versterking van de bezetting uit het leger, in de vestingen schutterijen te plaatsen. In 1870 was Toul bezet door 2290 man, waarvan 500 man linietroepen, bijna geheel geformeerd uit rekruten en werklieden,

- 130 „ van het depot van het 4^e regt curassiers,
- 30 „ gendarmen,
- 25 „ artillerie. De rest waren bataljons en

batterijen mobiele garden, doch niet gekleed, niet ge-oefend, niet gedisciplineerd.

Deze vesting, gelegen in hoog terrein, met 2 voorsteden, onmiddellijk voor het glacis, werd bestormd door ruim 1 duit-sche infanterie-brigade, gesteund door 3 batterijen, en de storm mislukte. Zou hiernit niet zijn te leeren, dat van onze niet ge-oefende schutterijen, in ons vlakke land en stormvrije werken, nog wel nut te trekken zou zijn, wanneer de oorlog thans mocht uitbreken en wanneer wij den vijand geen talrijker leger tegenover kunnen stellen dan nu het geval zal zijn. Ik geloof het wel degelijk, mits men de noodige voorzorgen neemt, bijv. door ze alleen *daar* te plaatsen waar voldoende logement is, of door ze gereed te houden dicht bij de werken doch er bui-ten; doch nog eens zij gezegd: zij moet niet dienen ter *vervan-ging*, maar wel tot aanvulling en versterking der bezetting en dan nog alleen omdat er niets meer en niets beters is.

Eerder dan de hulp der schutterijen had ik verwacht dat hij mij de toevoeging zou hebben aangeboden van 2 bataljons, die ik mij zelve te kort had gedaan. Oorspronkelijk namelijk had ik gerekend op 8 bataljons observatietroepen achter de N. H. Waterlinie (bl. 192), toen ik echter later gedetailleerd berekende hoeveel er noodig waren, bleek mij dat men met 6 bataljons kan volstaan (bl. 214 en 216). Nu mij die fout niet door een der heeren onder de aandacht is gebracht, wil ik hier even een critiek leveren op mijn eigen werk en mededeelen dat nog 2 bataljons beschikbaar zijn; evenwel voeg ik hier dadelijk bij, dat *ik* van die vermeerdering geen gebruik zal maken, het aan den lezer overlatende, ze daar toevoegen waar hij dit noodig acht.

Reeds vroeger merkte ik op, dat ik geenszins blind ben voor de zwakke zijde der stelling bij Naarden. Dit neemt niet weg, dat de nadeelen m. i. door den heer Duijcker veel te hoog worden gesteld, de voordeelen niet worden opgesomd.

Zoo bijv. wordt de waarde van den Hoogen Dijk door dien spreker m. i. zeer overschat. Deze dijk is slechts een op vele punten van coupures voorzien acces van 2 M. breed en op 1.25 à 1.7 M. *oostwaarts* — niet westwaarts — van den weg, die 1 à 2 M. boven den polder ligt, welke door een talloos aantal slooten wordt doorsneden die loodrecht op de aanvalsrichting staan.

Door de ligging *oostwaarts* van den weg, heeft een aanvaller in den dijk dus alleen eenige dekking in het oostelijk talud, dat aan den Zuidpolder te Veld grenst en waarover een aanval, die bovendien dood zou loopen tegen de Eemnesse vaart, niet goed denkbaar is. Het smalle acces nu wordt verder bestreken door schans *f*. Valt de vijand over den dijk op 11—*f* aan, dan wordt hij uit *f* geënfleerd, valt hij op *f* aan, dan krijgt hij flankvuur uit 11—*f*. De vrees voor dat acces behoeft m. i. dan ook niet groot te zijn, vooral niet als men een aantal huizen opruimt.

Schans 11 ligt op cote + 6.30 en domineert dus den dijk, die voor opstelling van geschut onbruikbaar is; schans *f* ligt

op den dijk, dus ook hooger; van schans 11 daalt het terrein oostelijk doch niet zoo snel of niet zooveel of schans 12 ligt nog hooger, zoodat als hier van domineeren sprake kon zijn, dit zou wezen van het stuk 12—*f*, doch daar loopt onze stelling door polderland, doorsneden met natte slooten.

In het vak *f—g* is één doorlopende loopgraaf overbodig; met kleine stukken kan men hier volstaan, waarbij de wal te maken is door aanvoer en door weggraving van den grond aan de buitenzijde.

De terugtocht der daar geplaatste troepen moet plaats hebben over kleine loopbrugjes over de slooten gelegd.

Het spijt mij dat ik ook omtrent het gebruik der troepen in de stelling aanwezig, met den heer Duijcker van gevoelen moet verschillen. Naar mijne meening is het bezetten van 2 stellingen gelijktijdig en achter elkaar, verwerpelijk.

Het was eertijds de taktiek der Oostenrijkers, waarvan zij weinig goede vruchten plukten, en het is in strijd met de stelling: zorg dat de aanval des vijands op de hoofdlinie mislukt, dan is er geen opnamestelling noodig, en de grootste kans om dien te doen mislukken bestaat in het gebruik van al het noodige en beschikbare in de lijn van den krachtigsten weerstand. Het is mij dan ook niet duidelijk, waarom in de 1e linie niet op hulp van de reserve zou mogen gerekend worden. Zeer zeker zou een ontijdig werpen der reserve in deze linie zeer verkeerd zijn, doch een tijdig en naar het goede punt dirigeren der reserve is niet alleen mogelijk, maar bepaald noodig.

Het terrein is van dien aard, dat men nagenoeg overal nog meer dan 2000 M. uitzicht kan hebben; daarbij is de bezetting van de zeer sterke 1e linie zoodanig, dat van het nemen dier linie in eersten aanloop, zonder langere voorbereiding van den aanval, wel geen sprake zal zijn. Het lijdt dus m. i. geen twijfel, of den hoofdaanval kan men tijdig zien aankomen. Voegt men hieraan toe, dat de stelling zulke sterke deelen bevat, dat hiernaar de opstelling der reserve kan worden geregeld en dat de verliezen gedurende den aanval aan onze zijde allerwaarschijnlijkst klein zullen wezen, dan is het met billijkheid aan te nemen, dat de reserve bijtijds *daar* kan worden gebracht,

waar men haar werkelijk noodig heeft. Hoofdvereischten zijn echter een kalm bevelhebber, die niet zonder behoorlijke controle gehoor geeft aan de aanvragen om hulp en versterking, die van veel, zoo niet van alle kanten te verwachten zijn.

Had ik aan mijne lezing den naam gegeven van de verdediging der N. H. Waterlinie door het veldleger, dan zou het zekerlijk tot mijn plicht hebben behoord de verdeeling van de artillerie aantegeven, al heb ik dit wapen blijkens bl. 183 niet vergeten.

Mij kwam het toen (ter wille van de kortheid) onnoodig voor, de verdeeling aantegeven en meende ik te mogen onderstellen, dat de lezer, wetende hoeveel artillerie beschikbaar is en kennende mijne infanteriegroepeering, de artillerieverdeeling voor zich zelf zou willen maken.

Stelt men dat de twee batterijen rijdende artillerie niet bij de N. H. Waterlinie tegenwoordig zullen zijn, dan blijven alleen de 18 veldbatterijen beschikbaar, welke men b. v. volgenderwijze zou kunnen verdeelen :

3	batterijen in de stellingen van Utrecht,
2	„ bij de troepen in observatie achter de linie,
1	„ bij Honswijk-Everdingen,
<u>6</u>	
totaal	6

zoodat men bij Naarden zal mogen rekenen op 12 veldbatterijen.

Men zal dus in de, over het algemeen sterke en zeer sterk bevestigde, feitelijk slechts over een afstand van 9 KM. aanvalbare hoofdverdedigingslinie voor Naarden, kunnen beschikken over 16 (lees 18) bataljons, 12 veldbatterijen en 6 compagnien infanterie bezettingstroepen.

Acht men nu deze macht voor *die* stelling niet voldoende, om daar den strijd te mogen opnemen, dan begrijp ik werkelijk niet welke eischen men aan den verdediger moet stellen, welke waarde men moet hechten aan versterkingen, welke kracht men toekent aan het tegenwoordige artillerie- en infanterievuur.

Een eenvoudig volhouden mijner meening, dat men voldoende krachten in de stelling beschikbaar heeft om de verdediging te mogen beproeven, zal hier de quaestie niet verder brengen en

ik wil dan ook liever eenige aanhalingen doen, waaruit men zelf gevolgtrekkingen kan maken. Aanhalingen zijn hier geoorloofd, omdat de verhouding van het terrein voor beide partijen ongeveer hetzelfde is.

In 1870 bezette een Duitsch leger van 80,000 man eene insluitingslinie voor Parijs op den rechter Seine-oever, welke 60 K.M. lang was. Op 3 M. frontlengte kwamen dus 4 man.

De totaalsterkte van het Russisch-Rumeensche leger voor Plewna bedroeg $\pm$ 100,000 man (waaronder echter ook cavalerie en artillerie); de insluitingslinie was 70 K.M. lang, zoodat op 7 M. 10 man kwamen.

Het Turksche leger in Plewna was $\pm$ 50,000 man en verdedigde eene lijn van 40 K.M.; hier kwamen dus op 4 M. 5 man.

Tusschen Ternina en Buvolar was de insluitingslinie voor Plewna 18 K.M. lang en bezet door 25 à 30,000 man; alzoo op 3 M. frontlengte 4 of 5 man.

Nu is de aanvalbare lengte der stelling bij Naarden $\pm$ 9 K.M., laat ons echter aannemen 10 K.M., en wordt bezet door ruim 16,000; alzoo op 10 M. 16 man.

Brengt men alles tot 1 M. frontlengte terug, dan vindt men: bij Plewna van de Russen gemiddeld . . op 1 M. 1.4 man,

" " " " " in een bepaald vak " " " 1.6 "

" " " " " Turken gemiddeld " " " 1.2 "

" Parijs (rechter Seine-oever) door de Duitschers " " " 1.3 "

" Naarden door onze troepen " " " 1.6 "

Bij St. Privat-Gravelotte vochten de Franschen met 125,000 man tegen 225,000 Duitschers, slechts 2 hunner korpsen behoefden 's avonds terugtegaan.

De Franschen verloren daar 1,100 dooden en 6,700 gewonden.

De Duitschers 5,200 dooden en 14,400 gewonden.

Op den 30^{en} Juli verloor een der Russische regimenten die de Grevitza-redoute veroverden, 29 officieren en 1000 man, de 7 regimenten die vruchteloos de Radischewo werken aanvielen, verloren 110 officieren en 5200 man; terwijl de Turken dien dag slechts verloren 100 dooden en 300 gewonden.

Van 7—12 September bedroeg het geheele Russische verlies voor Plewna 12800 man.

In het gevecht bij Sophia, 20 December 1877, *verdedigden* de Russen zich met 5 bataljons, 1 cavalerie-brigade en 6 stukken on verloren daarbij 243 man; de Turken, die hen daar vruchteloos *aanvielen* met 12 à 15 bataljons en 6 of 8 stukken, verloren aldaar 800 dooden en 1600 gewonden.

Ik wil van de bezetting der stelling niet afstappen, alvorens den heer Duijcker opmerkzaam te hebben gemaakt, dat hij zich m. i. niet op het goede standpunt heeft geplaatst bij de opgave en de voorstelling over de bezetting.

Meet men de 6 vakken, dan vindt men :

het 1^e vak breed 1750 M.

"	2 ^e	"	"	1500	"
"	3 ^e	"	"	2300	"
"	4 ^e	"	"	2200	"
"	5 ^e	"	"	1400	"
"	6 ^e	"	"	2000	" (deels in polderland).

Beziet men nu de kaart dan blijkt, dat de vakken 2 en 5, die het meest blootgesteld zijn aan een aanval, het kleinst zijn. Verder ligt vak 3 ongeveer achter vak 2 en zal een aanval, als deze plaats heeft op 3—7, geflankeerd worden uit 7—9 en omgekeerd.

Verdeelt men nu de stelling in stroken, waarop dadelijk het oog valt als men aan een aanval denkt, dan springen als vakken in het oog 1—8 en 8—12 of *f*.

Nu wordt strook 1—8 verdedigd door :

5 bataljons en 2 compⁿ, benevens 1 of 2 compⁿ bezettings infanterie in 1^e linie ;

door de bezettingen der schansen 4, 5 en 6 in 2^e linie, die een werkzaam aandeel aan den strijd kunnen nemen als de vijand nog ver af is ;

verder door een talrijke artillerie, en

door de geheele of een deel der algemeene reserve, naarmate de aanval dit noodig maakt en zich teekent.

Strook 8—12 of *f* wordt verdedigd door :

6 bataljons infant. en 1 of 2 compⁿ bezettingstroepen in 1^e linie; een talrijke artillerie, en

zulk een deel der algemeene reserve als noodig zal blijken uit 's vijands hoofdaanvalsrichting. Een groot deel van het bataljon uit *f—g* zal aan dit deel der stelling ten goede kunnen komen.

Nu meen ik dat eene stelling die krachtig versterkt, van hindernissen voorzien en in een over het algemeen gunstig terrein gelegen is, op bovengenoemde wijze kan en mag verdedigd worden.

De opmerkingen van den heer Duijcker betreffende het infanterievuur op groote afstanden, ter vervanging van het artilleriesvuur, begrijp ik niet geheel. Mocht al de regel doorgaan in het vrije veld, waar de man slechts betrekkelijk over weinig munitie kan beschikken en waar men dus spaarzaam moet zijn, ik geloof dat die drang hier niet behoeft te bestaan en dat als men van dat vuur nut kan trekken, men het ook doen moet, onverschillig of men over veel of over weinig artillerie kan beschikken.

En nu het gevaar van eene landing bij Naarden.

Volgens de kaart behorende bij het verslag over de droogmaking van het zuidelijk deel der Zuiderzee, bestaat de zeebodem tusschen Naarden tot voorbij den Eemmond uit klei. Alleen bij Muiden vindt men een zandplaat. Verder is volgens de hydrografische kaart, de diepte der zee langs de kust hoogst onbeduidend, zoo gering zelfs dat de lijn van 1.3 M. water bij Naarden 1000 M. uit de kust blijft en de minste afstand dezer diepte in dit vak 750 M. bedraagt.

Zeer langzaam wordt de diepte grooter en eerst op 4500 M. van Naarden en op 3500 M. van de Huizermeent vindt men de lijn van 2½ M. water.

De geringe waterhoogte en de kleigrond nemen dan ook alle gevaar voor eene landing m. i. reeds weg.

En nu aan het slot van mijn betoog gekomen, wensch ik nog aan den heer Duijcker te vragen, om ons zijne denkbeelden te willen mededeelen over de macht die hij noodig acht om die stelling van Naarden met eenige hoop op succes te kunnen aanvallen.

Ik voor mij heb dienaangaande mijne opinie reeds op bl. 189 van het verslag medegedeeld, en juist die opinie heeft de waarde der stelling voor mij nog doen stijgen. Gelukt het ons eene groote overmacht naar de stelling te trekken en den vijand tot den aanval te doen overgaan, is dan daardoor niet eene groote bekentenis ten voordeele der stelling gedaan? Leeren ons de laatste oorlogen niet, welke ontzettende verliezen den vijand te wachten staan voor eene geduchte stelling, waaruit hij ons niet kan manoeuvreren, maar die hij daarentegen in front moet aanvallen?

Is het niet te verwachten dat die verliezen zóó groot zullen zijn, dat ook daarin een krachtig argument in het voordeel dezer positie gelegen is? Vinden wij niet in de kracht der stelling, in de ontzettende moeite en inspanning en de vreeselijke verliezen die de aanvaller zal lijden, in de meer dan waarschijnlijke oplossing zijner afdeelingen na een gelukkigen aanval, en juist in een nachtelijke tactiek als die van Skobelev, een krachtigen steun voor ons beweren, dat bij het onverhoopt verloren gaan der stelling, de vervolging minder beteekenend en het opdringen minder belangrijk zal zijn, dan door de beide vorige sprekers wordt vermoed en dat in het algemeen genomen onze macht nog in veiligheid zal kunnen gebracht en behouden zal kunnen worden voor de verdere verdediging des lands?

Wanneer wij eens een oorlog zullen te voeren hebben zal m. i. onze hoofdgedachte niet mogen worden ingenomen door een overheerschende vrees voor den veiligen terugtocht; want een te angstig gebruik, een te groote spaarzaamheid in de aanwending onzer troepen, een streven quand même tot het intact houden van troepen voor *mogelijke* gebeurlijkheden, zou er toe kunnen brengen dat het land ten onder ging in het gezicht van een intact gehouden leger.

De Voorzitter. Ik dank de geachte sprekers voor de gevoerde besprekingen. Het spreekt echter van zelve, dat de discussie hiermede nog niet is uitgeput. Na de pauze zal ik het woord verleenen aan de heeren, die alsnog aan de discussie wenschen deel te nemen.

De vergadering wordt hierop voor eenige oogenblikken geschorst.

Na de hervatting vraagt het eerst het woord de heer ELAND.

De heer ELAND. Ik zal in mijn antwoord nog korter zijn dan bij mijne inleiding van het debat, en daarom niet antwoorden op al de vragen, mij door den heer Kr. gedaan, hetgeen trouwens ook door hem niet is verlangd; ik zal ook alles laten rusten, wat niet direct een punt van verschil tusschen ons uitmaakt. Als inleider meende ik te kunnen volstaan met een paar stellingen vluchtig toe te lichten; had ik in een uitvoerige bewijsovervoering willen treden, dan zou ik den ganschen avond in beslag hebben moeten nemen.

De hoofdzaak van de repliek is, dat de heer Kr. mij verwijt, eene passieve landsverdediging voor te staan. Dit berust echter blijkbaar op eene begripsverwarring; het land is toch niet de Nieuwe Hollandsche Waterlinie! Deze zal naar mijne meening passief verdedigd moeten worden, niet omdat dit de voorkeur verdient, maar omdat men hier n. i. niet aan eene offensieve verdediging zal kunnen denken. Het stelling nemen op geringen afstand vóór de werken zal men toch dien naam niet mogen geven?

Bij zijn antwoord aan den heer Duijcker, zeide de heer Kr., dat hij al zijne krachten in de eerste linie nabij Hilversum wilde concentreeren, en dus niet dacht aan versnippering over de door hem voorgestelde 2 of 3 liniën. Welnu, wat de heer Kr. bij Hilversum goedkeurt, wil ik ook elders toepassen; door het stelling nemen vóór de forten komt men immers van zelf tot 2 linien!

De heer Kr. vraagt mij, wat het verschil is tusschen voorposten- en verdedigingsstellingen. Mijn antwoord is dit: eene zekere macht, welke eene voorpostenstelling bezet, dient in hoofdzaak voor observatie en wordt dan ook — behalve door het vuur der achtergelegen forten — niet ondersteund; zij moet dus geheel op eigen krachten steunen. Staat zij echter in eene verdedigingsstelling, dan rukken, naarmate zulks noodig is, eerst de soutiens en verder ook de reserves tot hulp op, zoodat

ten slotte het geheele bedrijf wordt afgespeeld in of nabij de lijn, welke de tirailleurlinie aanvankelijk innam. En nu geloof ik, dat de weerstand in den regel bij voorkeur in de lijn der fortten moet worden geboden, omdat men uit het feit, dat de duurzame werken daar liggen, gerechtigd mag zijn tot de gevolgtrekking, dat die lijn uit de natuur de sterkste is, welke in den omtrek wordt gevonden.

Dat de stelling vóór Houten door 2 bataljons te verdedigen zou zijn, ontken ik ten stelligste. Hoe ik hier aan eene drie-voudige macht kom, en op welke wijze ik die strijdkrachten zou willen verdeelen, zal de heer Kr. zeker weten; een daarover handelend rapport berust vermoedelijk in eene kast, waarvan de heer Kr. of zijn onmiddellijke chef den sleutel heeft. Evenmin zal het hem dus onbekend zijn, dat juist mijne bepaling dier macht niet berust op een regel van drieën met uit het buitenland ontleende factoren, maar op eene terreinverkenning.

Omtrent de sterkte van het veldleger zal ik thans het stilzwijgen bewaren. Ik beschouwde het niet als een voorrecht, dat dit zich des noods zou opofferen, maar alleen als een plicht, indien daardoor groote voordeelen konden worden verkregen. En dit is volstrekt niet onmogelijk. Verdeelt namelijk de aanvaller zijne macht, dan is een gedeelte wellicht zwakker dan onze strijdkrachten en kunnen wij hem dus gevoelige verliezen toebrengen, als wij ten minste ons veldleger niet versnipperen.

Met den heer Kr. geloof ik, dat men voorzichtig moet zijn met aanhalingen van buitenlandsche schrijvers. Maar von Löbell, door den heer Kr. onmiddelijk daarop geciteerd, is toch ook een buitenlander; daarenboven is die aanhaling niet gelukkig, want juist het artikel over de Tactiek van den vestingoorlog is zeker niet het meest geslaagde der verzameling. Tot toelichting van deze meening moge dienen, dat een beoordeelaar van de Jahresberichte aan den schrijver van bedoeld artikel een onbevangen hand en een verren blik ontzegt, en daarentegen „Tendenzmacherei” ten laste legt.

Nu ik toch aanhalingen doe, zij het mij vergund, er nog eene ten beste te geven. Naar aanleiding namelijk van het 2e

deel — der Angriff — van het bekende werkje „Studie über den Festungskrieg” leest men in de Deutsche Litteraturzeitung: „Hier wordt de strijd om de verschanste legerplaats uitsluitend „behandeld op den grondslag der *ficlie*, dat de verdediger zich „in het terrein vóór de forten niet alleen heeft vastgezet, maar „ook deze vooruitgeschoven stelling zoo krachtig heeft versterkt, „dat hij hieruit slechts met zwaar belegeringsgeschut kan worden verdreven. Lichtenberg beschreef eens de uit de rotsen „gehouwen kazematten van Gibraltar met hare schietgaten als „poortdeuren op de volgende wijze: in dat gat was een ander „gat; dat was nog grooter dan het eerste gat; evenzoo zou „men parodieerend kunnen zeggen: vóór die vesting ligt eene „andere vesting; die is nog sterker dan eerstgenoemde vesting „enz., waarbij dan trouwens de vraag rijst, of men de eerst- „genoemde vesting niet had kunnen uitwinnen of ten minste de „werken van den beginne af niet liever had moeten aanleggen „op de blijkbaar zoo gunstig gelegen steunpunten der vooruit- „geschoven positie!

Ik wil hiermede niet zeggen, dat dit alles geheel van toepassing is op hetgeen de heer Kr. wenscht, doch ik heb alleen willen doen zien, dat men zelfs in het buitenland — waar men zich den verdediger veel sterker in levende strijdkrachten denkt — niet onvoorwaardelijk de verdediging van het voorterrein goedkeurt.

Het voorbeeld van de stelling bij de Lisaine, door den heer Kr. aangehaald, is eveneens niet zeer gelukkig gekozen. Daar toch waren de verdedigers beproefde soldaten van de overwinnende natie, en de aanvallers jonge miliciens van den verliezer; de toestand was dus juist het omgekeerde van dien, waarop wij behooren te rekenen.

Recapituleerende kom ik tot het besluit, dat het verschil in meening tusschen den heer Kr. en mij voornamelijk hierin bestaat, dat ik op vele punten van de N. H. Waterlinie de verdediging in slechts ééne linie wil, terwijl mijn tegenstander aan twee linien de voorkeur schijnt te geven. Verder herhaal ik, dat de bezettingen, welke bij noodig acht, mij veel te gering voorkomen, om eene krachtige verdediging te voeren, en niet meer dan voldoende voor het bezetten van voorposten-stellingen,

en dat mitsdien zijne denkbeelden te optimistisch zijn. Ik zou mij natuurlijk zeer verheugen, indien het mocht blijken dat zijn ramingen op goede gronden berusten.

De heer DUIJCKER:

Mr. de Voorzitter, in navolging van den hr. Eland vermeen ik, wegens het reeds vergevorderde uur, bij het antwoord op de repliek van den hr. Krayenhoff slechts hoofdzaken te moeten bespreken, zonder daarmede geacht te willen zijn onbeantwoorde opmerkingen van dien spreker als juist te erkennen.

Vooraf echter een woord van dank aan den hr. Krayenhoff voor zijne beleefdheid mij vóór deze vergadering inzage van zijn antwoord op mijne gehouden lezing te hebben gegeven.

Met veel belangstelling heb ik sprekers gedachtenontwikkeling over de hoofdwijze onzer verdediging gevolgd. Naar mijn bescheiden meening is bij de vastgestelde wet van defensie, zijn stelsel wel aanprijzenswaardig. Jammer slechts dat dit mijns inziens dikwerf niet toepasselijk zal zijn en eveneens jammer dat het uit de voordracht, ten vorige jare door dien spreker gehouden, niet meer in 't oog viel; dan hadden onze discussiën kunnen worden bekort en was wellicht zijn naïve opmerking achterwege gebleven, dat door *mij* de besproken zaak naar 's lands defensie is overgebracht, alsof bij een wijze van hare behandeling, als door den hr. Krayenhoff gedaan, die twee zaken niet onafscheidelijk aan elkander verbonden zijn.

Immers ook na zijne gegeven toelichting blijft de hoofdvraag deze: moeten wij tot regel nemen om, in afwachting van 's vijands handelingen, op het meest kritieke oogenblik, $\frac{1}{3}$ onzer infanterie, door een gebruik als door den hr. Krayenhoff voorgestaan, aan afsnijding van onze linie bloot te stellen?

En zou zoo'n vraag niet 's lands defensie raken?

De stoot uit Naarden, te geven, zooals die door hem, tot ontzet van een belegerd punt onzer N.-H. waterlinië, wordt mogelijk geacht, staat in verband met een offensief optreden op grooter schaal door ons elders te verrichten.

Doch vóór dat dit laatste kan worden ondernomen, zal vermoedelijk een aanmerkelijke tijd verlopen, en juist daarom

vermeen ik dat die spreker verkeerd handelt, met voor de verdediging der genoemde stelling uit te trekken troepen, die dan wellicht op onze kust noodig zijn, al ligt het nu ook geenszins in mijne bedoeling dat die troepen onmiddellijk na onzen terugtocht op de N.-H. waterlinie derwaarts moeten worden gezonden.

De hr. Krayenhoff wil de legerafdeeling, geroepen om onze kusten te verdedigen, blijkbaar op het laatste oogenblik derwaarts zenden. Ik beklaag in voorbaat haar commandant en kan hier de opmerking niet weerhouden, dat zoo'n handeling te hooren aanprijzen door iemand, die een ander tot verwijt maakt over dezelfde macht nu hier, en dan daar te beschikken, al zeer vreemd klinkt.

Ontegenzeggelijk zullen wij meer macht van den vijand binden door voorwaarts van Naarden positie te nemen, dan aldaar achter de linie terug te trekken. Maar juist daarom zal de vijand, wanneer hem dat bezwaar hindert, ons aanstonds trachten terug te werpen.

Welke macht daartoe voor hem noodig zal zijn, is moeielijk in cijfers aan te geven. Ik deel echter het meermalen geuite gevoelen dat tegen een behoorlijk versterkte stelling de aanvallende macht tot die der verdedigers wel als 3 : 1 moet berekend worden, mits in de bezetting dier stelling een behoorlijke verhouding van lengte tot diepte is in acht genomen; d. i. met andere woorden, de noodige troepen in reserve staan, een eisch waaraan, naar mijn oordeel, de besproken positie mank gaat.

Doch zelfs die verhouding ook voor dit geval als noodig rekenende, acht ik zulk een ter plaatse te ontwikkelen overmacht voor den aanvaller best doenlijk, om reden hij wegens de eigenaardige gesteldheid onzer liniën, slechts weinig troepen tot waarneming der meest nabijgelegen débouchés heeft af te zonderen, om elk offensief onzerzijds van daar onmogelijk te maken.

Ik wil niet ontkennen dat dan toch in ieder geval het voordeel wordt verkregen van tijdwinst voor verhooging onzer weerkracht op andere punten, maar ik betwijfel zeer of dat voordeel zal opwegen tegen het nadeel, van de vóór Naarden vereenigde troepen aan een afsnijding van onze linie bloot te stellen.

En wat betreft het binden van macht later, in het geval

dat de vijand zich bepaald heeft om onze positie in te sluiten, geloof ik, dat, in aanmerking nemende den aard van het dan door hem te bezetten en te versterken terrein, en zijn mogelijke hulp van achterwaarts, het voordeel meer aan zijne, dan aan onze zijde zal wezen.

Wegens het bestaand gevaar voor afsnijding van den terugtocht aan onze vóór Naarden vereenigde troepen, moet in deze zaak, mijns inziens, het zwaartepunt van discussie in de weerstandskracht der stelling worden gezocht. En dan blijf ik bij mijn geuit gevoelen dat zelfs bij een beschikking over alle troepen, daarvoor door den hr. Krayenhoff uitgetrokken, ook na toevoeging der 2 nog gevonden bataljons, de kansen van behoud der stelling gering zijn.

Naar mijn gevoelen onderschat die spreker het gevaar dat van den Hoogen Dijk kan komen; rekent hij te veel op hulp zijner zwakke reserve en verliest hij voor zijne uitgebreide positie te veel uit het oog, het, door mij niet zonder reden, aangehaalde voordeel, den aanvaller meestentijds eigen, van richting en tijdstip van aanval te kunnen kiezen, zooals hem zulks goedddunkt.

Op de door den hr. Krayenhoff gedane aanhalingen tot staving dat de weerstandskracht der stelling voldoende is, zijn voorzeker wel kantteekeningen te maken.

Immers bij *Parijs* was het gehalte der Duitsche troepen veel beter dan dat der Franschen; bovendien konden de door hem genoemde afdeelingen zoo noodig rekenen op versterking van die op den linker Seineoever geplaatst. Verder, toen het *Russisch* insluitingsleger voor Plewna 100,000 man telde was de Turksche macht ongeveer slechts half zoo sterk. En ten slotte op het tijdstip, dat het Turksche leger bij *Plewna* met vrucht de aanvallen der Russen weerstond, waren beide partijen nagenoeg van gelijke sterkte.

Hoe geheel anders zullen verhouding in getalsterkte en gehalte van wederzijdsche strijdkrachten vermoedelijk in het hier besproken geval zijn. Ook kan er mijns inziens geen sprake zijn van het terrein vóór Naarden met dat bij Plewna gelijk te stellen.

Ik vermeen dan ook te mogen beweren dat aanhalingen door den hr. Krayenhoff gedaan, in deze zaak slechts weinig of geen licht kunnen verspreiden.

Verre echter is het van mij als zou ik gemeend hebben, dat mijne lezing genoegzaam uitgewerkt is om dien spreker van overtuiging in deze te doen veranderen. Zij had slechts ten doel de aandacht op enkele hoofdpunten te vestigen. De verdere uitwerking daarvan eischt, naar mijn gevoelen, te uitvoerige bespreking van vele détailzaken van technischen aard, dan dat zulks in deze vereeniging zoude thuis behooren. Mogelijk kunnen de discussien van heden avond dezen of genen nopen, door het groote belang der behandelde zaak geprikkeld, die punten meer uitvoerig elders te bespreken, en volgaarne wil ik mij dan, des gewenscht, daarbij aansluiten.

Eerst dan is wellicht het tijdstip daar om een meer nauwkeurige gedachte uit te drukken over de grootte der vijandelijke macht, die door de besproken stelling, zoo bij aanval, als insluiting daarvan, vermoedelijk kan gebonden worden; doch tevens een goede gelegenheid aangeboden om in een beschouwing te treden of de wijze van verdediging, door den hr. Kraijenhoff voor zijne positie aangegeven, de toetsing aan de tegenwoordige regels der krijgskunst kan doorstaan.

Tot zoolang wille die geachte spreker mij ten goede houden dat ik bij mijne overtuiging blijf, dat wel is waar toestanden denkbaar zijn, waarin een optreden bij Naarden, als door hem bedoeld, gewettigd kan wezen, maar zoodanige handeling bij onze bestaande legersterkte, niet tot regel mag gesteld worden.

De heer KRAIJENHOFF VAN DE LEUR.

Met het oog op het late uur, wil ik nog slechts een zeer kort woord zeggen.

Door geen der beide sprekers is op de vraag geantwoord, hoe ontzet van het punt, dat belegerd wordt, mogelijk zal zijn in het door hen aangeprezen systeem van defensie, en dat punt te bereiken is, zooals ik in mijn antwoord reeds mededeelde, een hoofdzaak: Door het volgen van een zuiver passieve ver-

dediging langs en in de geheele linie, is het ontzet van een belegerd punt *niet* te bereiken.

Het is daarom dat ik voorsta een meer offensieve verdediging van de N. H. Waterlinie, in dien zin opgevat dat ik er de voorkeur aan geef, om daar waar dit kan zoover vooruit te gaan als zonder gevaar mogelijk is, niet zoozeer om dadelijk offensief op te treden, maar om den vijand te noodzaken zijn insluitingslijnen grooter te maken, waardoor voor ons de kans tot latere actieve handelingen vermeerderd wordt. Door die bezetting van het voorterrein, noodzaken wij ook den vijand verder van onze passieve linie af te blijven, zijn belegeringsmaterieel, voorraad van allerlei aard enz. enz. verder van onze forten af te laden of te ontschepen.

De heer Eland is er voor om desgevorderd het leger in vooruitgeschoven stellingen op te offeren, doch de omstandigheden waarin dat geoorloofd zou zijn, zullen zich zoo uiterst exceptioneel en alleen wanneer de vijand groote fouten begaat, voordoen, dat dit toch zeker niet als regel mag worden gesteld en zeker geen aanbeveling zou verdienen in onzen tegenwoordigen toestand. De Grebbelinie toch bijv. levert zeer geringe kansen op om den vijand op te houden, en de richting is zoo onvoordeelig voor ons, dat wij groot gevaar loopen bij die linie den vijand geen oogenblik op te houden en zelf verloren te gaan. Het voordeel zou dan niet worden bereikt, het nadeel zich zeer sterk, zoo niet beslissend doen gevoelen.

Aan den heer Duijcker wensch ik alleen te antwoorden, dat wanneer men een vergelijking wil maken tusschen de toestanden van aanvaller en verdediger bij Plewna en bij Naarden, het m. i. zal blijken, dat de aanvaller bij Plewna meer in het voordeel was dan hij dit bij Naarden zou zijn.

De heer Duijcker blijft zich een voorstander verklaren van het opstellen in elk geval van troepen langs onze kust. Ik voor mij zou het meer dan zéér bedenkelijk vinden om troepen te plaatsen dáár waar het zeer onzeker is dat een vijand zal komen. Want geschiedt er geen landing, dan zullen de troepen er geheel noodeloos staan en dreigt er gevaar dan zijn de troepen er tijdig te brengen en wanneer de commandant van eene afdeeling niet

meer beklaagd behoeft te worden, dan zooals de heer D. bedoelt, dan is m.i. zijn toestand benijdenswaard.

Ik wensch het thans hierbij te laten, het antwoord op de overige opmerkingen zal men, naar ik meen, zonder moeite, reeds in mijne repliek terugvinden.

De VOORZITTER. Wanneer thans niemand meer het woord wenscht te voeren, dan meen ik de discussie voor gesloten te kunnen houden. De vergadering zal het zeker met mij eens wezen, dat den drie sprekers dank schuldig is voor de grondige bestudeering van dit belangrijk onderwerp; doch zij zal het met mij ook nog in een ander opzicht eens wezen, n.l. dat de stof nog volstrekt niet is uitgeput. Het spreekt toch van zelve dat er verschil van inzicht blijft bestaan, en dit kan of liever dit moet ook niet anders, want krijgskunde is geen wiskunde.

Eene algemeene opmerking zij mij hierbij nog geoorloofd. Bij al het redeneeren over de verdediging des lands moet men vooral niet uit het oog verliezen, dat het niet enkel aankomt op het getal, maar wel ook in de voornaamste plaats op het gehalte. Wanneer men bijv. spreekt van 10,000 man hier of daar, dan is de hoofdvraag daarbij: wat zijn het voor troepen en wie voert ze aan.

Ik zal in geen verdere uitweiding treden. Wanneer niemand meer iets heeft in het midden te brengen, dan sluit ik, onder herhaalde dankbetuiging, de vergadering.

De Secretaris,

A. L. W. SEYFFARDT.
